

**Svenska unescorådets skriftserie. Nr 5/1991.
FNs internationella läskunnighetsår 1990**

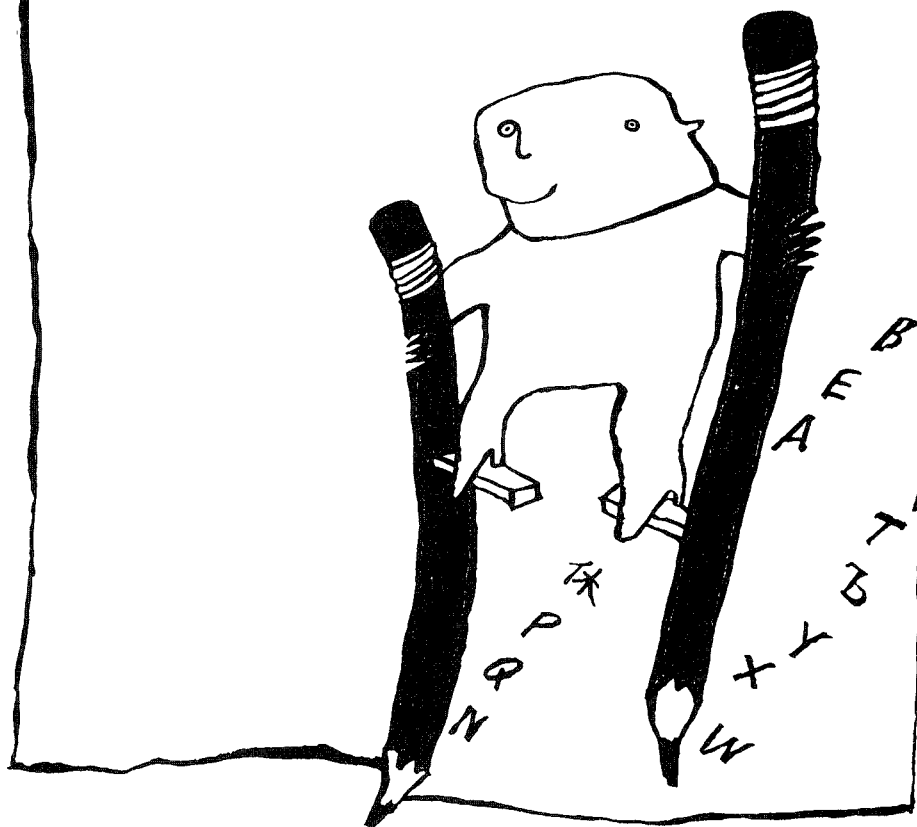
**J o m t i e n - o c h s e ' n ?
- det internationella läskunnighetsåret**

**Rapport från den svenska nationalkommittén för FNs
internationella läskunnighetsår 1990**

Stockholm 1991

T S K P Ö M E 7 Y X W V U T S M R F W
A Ä Ñ L K J I O E D C A H S Q N M Z

ATT KUNNA LÄSA OCH SKRIVA - EN RÄTTIGHET FÖR ALLA!

INTERNATIONELLA LÄSKUNNIGHETSÅRET

Illustration: Zabelle Coté

Symbolen för FNs internationella läskunnighetsår 1990

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Läskunnigheten i världen inför sekelskiftet - bakgrund till FNs internationella läskunnighetsår 1990.
2. Den svenska nationalkommittén för läskunnighetsåret.
3. Läskunnighetsåret i Sverige - vad blev det?
4. Läskunnighetsåret internationellt - vad har hänt hittills?
5. Läskunnighetskommitténs rekommendationer.

BILAGA 1

Verksamhetsberättelse för läskunnighetskommittén.

BILAGA 2

Ledamöter i kommittén om läskunnighetsåret:

1. Böcker och solceller - 2 000-talets exportvara? K G Biörsmark
2. Läsning från en forskares perspektiv. Ingvar Lundberg
3. Vi får inte låta kunskapen förfalla. Ingemar Gustafsson.
4. I korsdraget mellan levande lokalt kulturliv och läskunnighet föds demokratin.
Karin Perers.
5. Att vilja men inte kunna - och att kunna men inte vilja. Torgny Karnstedt.
6. Kvinnor och alfabetisering. Agneta Lind
7. Jomtien - och se'n? Bo Wilén
8. Tankar vid läskunnighetsårets slut. Ingegerd Wärnersson
9. Röster om läskunnigheten. Solveig Paulsson
10. Läskunnighetsåret i Sverige - ett brokigt kunskapståg med många vagnar.
Kenneth Abrahamsson
11. Barnen i världen. Lisbeth Palme

BILAGA 3

Unescos preliminära lista över aktiviteter 1990-91

BILAGA 4

Upprop för det internationella läskunnighetsåret 1990

FÖRKORTNINGSSREGISTER

AIC: Arbetarrörelsens internationella centrum

ALP: Program för utveckling av bibliotek i tredje världen

FAF: fördjupad anslagsframställan

FN: Förenta Nationerna

Svenska FN-förbundet arbetar för att förverkliga FNs syften mm

NGO: Icke-statlig organisation

LL-böcker: Lättlästa böcker

Toppmötet om barns villkor hölls i FN-högkvarteret i New York 1990

(initiativtagare Sverige, Kanada, Egypten, Mali, Mexico och Pakistan)

UD: utrikesdepartementet

UNDP: FNs utvecklingsprogram

Unesco: FNs fackorgan för utbildning, vetenskap, kultur och kommunikation

Unescos Participation Programme: Unescos särskilda samverkansprogram med medlemsstaterna

Unicef: FNs barnfond

UNIFEM: FNs utvecklingsfond för kvinnor

UHÄ: Universitets- och högskoleämbetet

Världsbanken: IBRD International Bank for Reconstruction and Development

SÖ: Skolöverstyrelsen

Sfi: svenska för invandrare

SIDA: Styrelsen för internationell utveckling, Sveriges biståndsorgan

SWAPO: sydvästafricanska folkorganisationen

1. FÖRORD

LÄSKUNNIGHETEN I VÄRLDEN INFÖR SEKELSKIFTET - bakgrunden till FNs internationella läskunnighetsår 1990.

Nu är det mer än fyrtio år sedan FNs generalförsamling antog **deklarationen om de mänskliga rättigheterna**. I den slås fast att det är en mänsklig rättighet att få lära sig läsa och skriva. Trots alla ansträngningar som gjorts sedan dess finns det idag:

***ca 130 miljoner barn - varav 60 % flickor - som inte har tillgång till grundläggande skolutbildning**

*** mer än 960 miljoner vuxna - varav två tredjedelar kvinnor - som inte kan läsa och skriva**

*** mer än 100 miljoner barn och oräkneliga vuxna som inte slutför den grundläggande utbildning de påbörjar**

Om inte ökande ansträngningar görs NU kommer världen vid sekelskiftet att ha omkring en miljard människor som inte kan läsa och skriva.

Fattigdom och analfabetism hänger nära samman. Av dagens ca 960 miljoner icke läs- och skrivkunniga bor ca 920 miljoner i utvecklingsländerna; länder som har stigande skuldbördor, snabb befolkningstillväxt, svältkatastrofer och omfattande miljöförstöring. Problem som medfört att den lovande utveckling på läskunnighetsområdet som påbörjades under 60- och 70-talen förbytts i bakslag under 80-talet i många av dessa minst utvecklade länder.

I en femtedel av utvecklingsländerna är inskrivningen i skolan på väg nedåt. Det finns också tydliga tecken på att många föräldrar inte längre ser utbildning som en väg till bättre livsvillkor för sina barn. Särskilt utsatta blir under dessa förhållanden flickorna.

Men om kvinnor blir läs- och skrivkunniga betyder det att de får större möjligheter att påverka sina barns hälsa, utbildning och framtid. Läs- och skrivkunniga kvinnor får färre barn, och de kan delta i samhällslivet på jämställd bas och frigöra sig från ekonomiskt utnyttjande och förtryck.

Detta är bakgrunden till att FNs generalförsamling, på förslag av UNESCO, beslöt att 1990 skulle bli ett internationellt läskunnighetsår.

I mars 1990 anordnade fyra FN-organ, Unesco, Unicef, UNDP och Världsbanken en Världskonferens om utbildning för alla i Jomtien, Thailand. Vid konferensen antogs två dokument, dels en "Deklaration om utbildning för alla", dels "Riktlinjer för åtgärder för att förverkliga deklARATIONEN".

I Sverige kommer svenska unescorådet i samverkan med SÖ, SIDA och UHÄ att samordna uppföljningsarbetet efter Jomtienkonferensen genom ett särskilt utskott för läskunnighetsfrågor, knutet till unescorådet. Det arbetet förutsätter

nära kontakt med organisationer av olika slag; folkbildningen är en viktig samarbetspartner, likaså kvinnoorganisationerna.

Den svenska kommitté som under 1990 hade ansvaret för arbetet kring läskunnighetsåret, "läskunnighetskommittén", hade under året bl a kontakter med de icke-statliga organisationerna, i synnerhet med de kvinnoorganisationer som arbetar för alfabetisering av kvinnor i u-länder samt folkbildningens organisationer.

Sverige var bland de länder som gav konferensen i Jomtien störst stöd. Sverige var också en av initiativtagarna till toppmötet om barn som anordnades i september 1990 i New York, och där även utbildningsfrågor berördes. Sverige har därför särskilda förpliktelser för att det blir resultat av världskonferensen i Thailand och toppmötet om barn.

Vid konferensen i Jomtien underströk Sverige att givarländerna har en viktig roll när det gäller att ge resurser för att bygga upp institutioner för ökad läskunnighet. Men det finns - underströks vidare - gränser för vad givarna kan och bör göra. I de fall reformering av utbildningen till väsentliga delar är en social och politisk process, så kan givarna bidra till den processen. Men de kan **inte kompensera för bristande politisk vilja i mottagarländerna**. I det långa loppet måste finansieringen av grundläggande utbildning vara ett nationellt ansvar "På kort sikt är problemet dock inte så enkelt. Särskilda ansträngningar kommer att behövas i de fattigaste länderna".

På konferensen vädjade Sverige till givarländerna att ompröva volymen på sitt bistånd. Hittills har endast Nederländerna och de nordiska länderna nått FN:s mål om 0,7 % av BNI till bistånd.

Vad kostar det att ge alla barn grundläggande utbildning fram till år 2 000?

Enligt uppgifter vid världskonferensen kostar det ytterligare **5,8 miljarder \$ US** per år. Det motsvarar:

- ***två** dagars kostnader för vapen i i-länderna eller
- ***en veckas** militära utgifter i u-länderna, eller
- ***ett års kostnader** för :
 - tobaksreklam i USA , och
 - vodka konsumtion i Sovjet.

Ord ger makt. Tillgång till det skrivna ordet hänger ihop med demokrati och jämställdhet, med tillgång till utbildning, arbete och information, med möjligheten att kunna påverka både den privata situationen, det omgivande samhället och världen!

Deklaration och riktlinjer från Världskonferensen utbildning för alla publiceras i denna skriftserie, nr 4/1991.

2. DEN SVENSKA NATIONALKOMMITTÈN FÖR LÄSKUNNIGHETSÅRET

Efter framställning från svenska unescorådet bildades genom beslut i utbildningsdepartementet den 15 november 1989 en svensk nationalkommitté som en arbetsgrupp inom departementet för att samordna svenska insatser under läskunnighetsåret.

Riktlinjerna för kommitténs arbete var: kommittén skulle "genom opinionsarbete öka medvetenheten om analfabetismen och de problem som är förknippade med denna. I synnerhet borde därvid den utbredda analfabetismen hos kvinnor i många utvecklingsländer och de konsekvenser för barnens välbefinnande som denna för med sig observeras, liksom sambandet mellan analfabetism och andra fattigdomsproblem. Kommittén förutsattes också ställa samman svenska forskningsresultat och andra erfarenheter inom läskunnighetsområdet och ta initiativ till, stödja och samordna andra svenska insatser från myndigheter och organisationer med anknytning till läskunnighetsarbete internationellt." Till arbetsuppgifterna skulle vidare höra att förbereda det svenska deltagandet i konferensen i Jomtien.

Kommitténs ledamöter:

Birgitta Ulvhammar, generaldirektör, ordförande
 K G Biörnsmark, riksdagsledamot, vice ordförande
 Kenneth Abrahamsson, avdelningsdirektör, skolöverstyrelsen
 Ingemar Gustafsson, byråchef, SIDA
 Peter Honeth, departementsråd, utbildningsdepartementet, t om 30 juni -90
 Peter Karlberg, departementssekreterare, utbildningsdepartementet, fr om 1 juli -90
 Torgny Karnstedt, författare, Arvika
 Börje Lindström, författare, Stockholm
 Ingvar Lundberg, professor, Umeå universitet
 Lisbeth Palme, ordförande, Svenska Unicef-kommittén
 Solveig Paulsson, förbundsordförande, Sveriges lärarförbund
 Karin Perers, sakkunnig, riksdagen
 Bo Wilén, departementssekreterare UD-U
 Levi Svenningsson, departementsråd, utbildningsdepartementet
 Ingegerd Wärnersson, riksdagsledamot

Sakkunniga:

Charlotta Wöhler

Expert:

Agneta Lind, avdelningsdirektör, SIDA

Kansli:

Birgitta Ulvhammar
 Ann-Sofie Lindenbaum, t om 31 december -89
 Kerstin Lundman
 Charlotta Wöhler

Läskunnighetskommittén tillkallades när endast kort tid återstod till starten av läskunnighetsåret. En stor del av samordningsarbetet måste därför ske när året redan börjat. För ett maximalt utnyttjande av hela året för opinionsbildning m m och för att effektivt kunna samordna utnyttjandet av ekonomiska och andra resurser hade det varit önskvärt med ett tidigare tillkallande av kommittén. Att kommittén trots den sena starten bedömer resultatet av året som mycket gott får i hög grad tillskrivas det engagemang och den vilja till samarbete som kommittén mött hos alla berörda. Läskunnighetsåret har fått ett mycket brett stöd.

Kommittén vill som en viktig erfarenhet inför planeringen inför andra FN-år understryka behovet av att nationalkommittéer och andra samordningsorgan tillkallas i god tid.

Kommittén fungerade under år 1991 som utbildningsutskott för svenska unescorådet.

När det gäller resultaten av läskunnighetsåret kommer vissa aktiviteter som kommittén medverkat i till synligt resultat först under 1991 och blir därmed förhoppningsvis värdefulla led i den systematiserade uppföljning av året som avses ske under 90-talet. Hit hör den antologi om läslust som beräknas utkommer i Litteraturfrämjandets serie En bok för alla under 1991 och ett forskningsseminarium om alfabetisering av kvinnor i u-länder som ägde rum i Linköping augusti 1991, med stöd av medel från Unescos Participation Programme.

3. LÄSKUNNIGHETSÅRET I SVERIGE - VAD BLEV DET?

I detta kapitel speglas arbetet i kommittén med anknytning till synpunkterna från ledamöterna, vilka redovisas i bilaga 2.

Kommittén beslöt inledningsvis att satsa mera på långsiktiga åtgärder än på kortsiktiga och spektakulära insatser, som kanske kunde lysa klart ett slag men snart skulle vara glömda och inte verksamt kunde bidra till att lägga en grund för de tioåriga insatser som FNs beslut om läskunnighetsåret syftar till. Läskunnighetsåret som en start och inte som en isolerad företeelse var en grundläggande tanke.

En fråga som läskunnighetskommittén många gånger mötte under året, och som vi också själva ställde oss när vi började analysera våra direktiv, var vilken betydelse FN-året kunde ha för ett land som Sverige, ett rikt land med lästraditioner som går tillbaka till reformationen. Sverige hade en allmänt utbredd läskunnighet långt innan vi hade en obligatorisk skola. Folkundervisningen har varit kopplad till kyrkans undervisning ända in på nittonhundratalet innan sambandet bröts. Kyrkans historiska krav i vårt land på läskunnighet har bl a medfört att kvinnorna i Sverige haft en högt utvecklad läskunnighet i århundraden, till skillnad från många andra länder.

När det gällde balansgången mellan det globala och det nationella perspektivet ansåg vi det självklart, inte bara mot bakgrund av direktiven utan också på grund av det faktiska läget, att en stor del av kommitténs arbete måste ägnas åt u-ländernas situation. Samtidigt mötte vi omgående ett stort intresse från många här hemma för att vi skulle lyfta fram de brister i läs- och skrivkunnsigheten som trots våra historiska traditioner och vårt välutvecklade utbildningssystem finns i dagens Sverige. Läskunnighetsåret fick en mycket konkret innebörd genom möten med svenskar som själva har sådana brister.

”Risken för att alla uttalanden och föresatser om utbildning för alla enbart stannade vid vackra fraser diskuterades. I utvecklingsländerna fruktade man att historien skulle upprepa sig. Tidigare projekt hade torkat bort så snart invigningsglasen tömts i de luxuösa konferenspalatsen. För de fattiga staterna är skuldfrågan den ständiga stöttestenen. ---- För vår lilla kommitté med en blygsam budget gällde det att visa på de globala problemen men också på att sprida kunskap om våra egna svårigheter.” Så beskriver Torgny Karnstedt sina intryck av diskussionerna i kommittén om denna balansgång.

Ett annat led i diskussionerna gällde hur vi skulle kunna nå en rad olika målgrupper. Vi satsade mycket på information, genom vårt eget månadsblad Läsning för alla - ett år med FN för framtiden -, genom informations- och materialkampanjer riktade till alla kommuner och separat till kommunbiblioteken, genom anordnande av seminarier som berört både den globala situationen och inhemska problem, främst dyslexifrågan m.m. Vi har på olika sätt sökt nå skolor och lärare bl a genom ett ABC om läskunnighetsåret till alla lärare i grundskolan och genom medverkan i FN-förbundets faktamapp om året, riktad främst till förbundets kontaktlärare i skolorna. Vidare har den av läskunnighetskommittén och Skolöverstyrelsen utgivna idéskriften Att läsa - en nyckel till många världar spridits till samtliga rektorsområden i grundskolan och till företrädare för vuxenutbildningen. Från kommitténs kansli har vi under året mött ett stort behov av information från föräldrar, skolpersonal, bibliotekspersonal, journalister m fl och vi har nått ut med vårt informationsmaterial i hela landet. Genom bl a brev och seminarier har vi informerat och fört dialog med barn- och ungdomsorganisationerna, studieförbunden och de folkhögskolor, som arbetar mot läs- och skrivsvårigheter.

Genom ett upprop undertecknat av bl a statsminister Ingvar Carlsson markerade vi utåt det officiella stödet för kommitténs arbete och sökte ökat stöd från allmänheten. Genom offentliga insamlingskonton för dem som ville bidra ekonomiskt till FNs läskunnighetsarbete sökte vi appellera till den solidaritet med utländer som har gammal hävd i Sverige.

Vi kontaktade bl a också riksdagsledamöterna inför riksdagens sommaruppehåll och vi vet att vi också genom dem nått ut med läskunnighetsårets budskap. Ett helt län har t ex redovisat olika insatser i skolan, på bibliotek m m.

Från vissa målgrupper, särskilt Folkbildningsförbundet, framfördes synpunkter på att alltför få organisationer var direkt representerade i kommittén. Samtidigt som detta var en uttrycklig avsikt från kommitténs uppdragsgivare förutsattes det att kommitténs skulle skapa breda referensytor gentemot olika intressenter. Kommittén tog därför på ett tidigt stadium kontakt med bl a Folkbildningsförbundet. Detta resulterade bl a i ett gemensamt seminarium, där en inventering gjordes av läskunnighetsfrågorna inom folkbildningen och de olika organisationernas planerade insatser.

Våra historiska lästraditioner gör att vi kan ge både oss själva och andra länder perspektiv på de globala alfabetiseringssträvandena i vår tid. Att vi kunnat läsa länge ger oss en skyldighet att lyfta fram de brister i läskunnigheten som trots vår utveckling ändå finns idag, och att dela med oss av våra erfarenheter i internationella sammanhang.

Kommittén hade enligt sina direktiv att sammanställa svenska forskningsresultat och andra erfarenheter inom läskunnighetsområdet, och kommittén hade därvid möjlighet att särskilt utnyttja forskningsresultat om läsning från kommittéledamoten professor Ingvar Lundberg vid psykologiska institutionen vid universitetet i Umeå. Materialet presenterades först vid Internationell Reading Associations möte i Stockholm i juli 1990, och har senare kompletterats och sammanställts i en engelskspåkig rapport "A decade of Reading Research in Sweden". Rapporten har bl a spritts via SÖs internationella kontakter och via SIDA. Den kan beställas kostnadsfritt från Svenska unescorådet, utbildningsdepartementet, 103 33 Stockholm.

Ett stort och växande gemensamt intresseområde är de brister i basfärdigheterna som kommer fram på arbetsplatser runt om i världen, främst i samband med den ökande datoriseringen. Många vittnesbörd ges i dag både här hemma och utomlands hur människor flyr undan datorernas ökade krav på olika färdigheter, inklusive läsning och skrivning, för att ganska snart hinnas upp på nya arbetsplatser av datorerna. Här krävs ökade insatser för att motverka utslagning. Kommittén har haft kontakter med LO och SAF om detta.

Att utbildningsklyftorna ökar har understrukits starkt av bl a Karin Perers, som menar att den vidareutbildning som företag bjuder på - förnämlig i sig - kan bli ännu en trampolin för de redan välutbildade. I takt med att datorerna tränger sig in i vår vardag i industri, kontors- och lantbruksarbete, i bank- och serviceärenden mm blottläggs bekymmer med läsning och skrivning. Kvar står faktum, menar hon, att av alla som ägnar sig åt vuxnas läsande är det studieförbunden som med största framgång når de kortutbildade.

Till bilden av inhemska brister vad gäller läs- och skrivkunighet hör också att många av dede ungdomar som har svårigheter att anpassa sig i samhället och en mycket hög andel av intagna på kriminalvårdsanstalter har läs- och skrivsvårigheter. Vi tror att de här finns ett viktigt område för fortsatt forskning och bearbetning.

I många sammanhang har vi fått del av den verksamhet som Föreningen mot läs- och skrivsvårigheter (FMLS) bedriver och där många vuxna - föräldrar, lärare och andra - söker information och eller stöd i konkreta situationer. Kontakterna med FMLS har gett oss en realistisk insyn i problem som många vuxna svenskar i dag har när det gäller att läsa och skriva och av behovet av stöd för dem. Detta återspeglas i vår sammanställning av alla de bidrag vi fick in när vi bad grundvux-, komvux- och folkhögskoleelever skriva till oss och berätta om sina läs- och skrivproblem.

Kommittén har i många sammanhang, inte minst genom FMLS och Svenska Dyslexistiftelsen mötts av bild som pekar på att många - barn och vuxna - har läs- och skrivsvårigheter - t ex dyslexi. Dyslexin har uppmärksamrats stort under året och diskussionerna om bland annat metodutveckling i skolan går vidare.

Kommittén har uppmärksammat att det saknas en mera systematisk insamling av forskning och erfarenheter från fältet av olika läs- och skrivsvårigheter. Så t ex har Skrivknutens mångåriga och livliga verksamhet ännu inte varit föremål för någon ingående utvärdering.

Ett uppslag från fältet - som kom till läskunnighetskommittésent under året - gällde ett samarbete mellan grundvux och biblioteket i Botkyrka för att utarbeta informationsmaterial om den litteratur som finns kring läsprocessen. Kommittén har beviljat en mindre summa för projektet. Vi skulle gärna se ökat stöd för detta.

Inte oväntat har de invandratäta kommunerna varit särskilt aktiva under läskunnighetsåret. Kommittén har fortlöpande haft kontakter med Botkyrka och dess årsprogram för läskunnighet. Kommittén har också stött ett projekt i Tensta som finns beskrivet i bilaga 1.

Läskunnighetsåret har lyft fram bokens roll för att öka och vidmakthålla läsfärdigheterna, här hemma såväl som i u-länderna. Inte minst har diskussionerna under den internationella bibliotekskonferensen i Stockholm i augusti om nödvändigheten av att öka tillgången på bibliotek i u-länderna understrukit behovet av böcker och annat material. Denna diskussion kom i tiden parallellt med våra inhemska diskussioner om framtida biblioteksresurser och huvudmannaskap för folkbiblioteken. Intresset från biblioteken och deras gensvar när det gäller medverkan under läskunnighetsåret har varit mycket stort.

För Sverige erbjuder - som Kenneth Abrahamsson påvisat - den fortsatta kampen mot analfabetismen en rad olika arbetsfält, som internationalisering och solidaritet i skolan, världen i Sverige - mötet med invandrare, och särskilda satsningar på kunskapssvaga grupper. Skolöverstyrelsens nya kommentarmaterial Om grundläggande kunskaper och färdigheter i en skola för alla tar upp frågan vad en elev bör kunna i muntlig och skriftlig kommunikation samt grundläggande räknefärdigheter. Det är frågor som väl speglar läskunnighetsårets mål. I syfte att stimulera läsfrämjande insatser i skolan utgav SÖ och läskunnighetskommittén idéskriften Att läsa - en nyckel till många världar, den har sänts ut till alla rektorsområden i grundskolan och till delar av vuxenutbildningen, och når därigenom skolledare och lärare runt om i Sverige.

”Men dessutom finns det anledning under ett läskunnighetsår att rikta in sig på alla som en gång lärt sig läsa utan större ansträngningar, men som sedan i vuxen ålder tappat kontakten med böckernas värld. Resultatet har blivit en ökat osäkerhet och oförmåga att ge uttryck åt tankar, känslor och åsikter och därigenom mindre möjligheter att påverka sina villkor än om läsförmågan hållits vid liv”, skriver Torgny Karnstedt.

Kommittén har på olika sätt försökt att ge sitt bidrag för att förmedla läsglädje. Det har bl a skett genom en antologi; LÄSFEBER - om läsandets lust och vanda, som kommer ut under 1991 i Litteraturfrämjandets serie En bok för alla.

Vi är glada över att Läsa för livet-kampanjen som stötts av bland andra kultur-rådet och Litteraturfrämjandet fortsätter sin verksamhet som kontaktnät och idécentrum för läsförande arbete.

Demokratiperspektivet under läskunnighetsåret understryks bl a av KG Biörsmark: "Det är en mänsklig rättighet att få lära sig läsa och skriva. Det är en skyldighet för varje demokratiskt samhälle att lära sitt folk läsa och skriva. Utan läskunnigheten blir demokratin bräcklig. Risken är att de mänskliga rättigheterna försvagas i länder med låg läskunnighet bland befolkningen."

Särskilt utsatta är kvinnorna. Angeta Lind har pekat på att det finns en stor motivation hos kvinnorna i u-länderna att lära sig läsa. I många afrikanska länder är över 80 procent av deltagarna i sådana kurser kvinnor. Men det finns många som inte fullföljer sin utbildning, därför att hindren är många och svåra att övervinna. För att alfabetisering av kvinnor ska lyckas måste särskilda ansträngningar göras för att övervinna hindren, understryker hon. Läskunnighetskommittén har genom sitt informella nätverk med svenska kvinnoorganisationer mött stort intresse för ökad läskunnighet - nätverket kommer att leva kvar efter läskunnighetsårets utgång och kan förhoppningsvis bli en mötesplats för att kanalisera intresse för medverkan i arbetet. Broschyren Till systrars hjälp kan här bli ett redskap i det syftet.

Den läskunnighet som finns får inte förfalla, framhåller Ingemar Gustafsson. Även om utbildning inte är ett universalmedel finns det idag tillräckligt underlag för att påstå att utbildning lönar sig även för fattiga och inte bara som en förberedelse för fortsatt utbildning. Undersökningar visar att bönder med utbildning - som kan läsa och skriva - producerar mer än bönder som saknar sådan utbildning. Många bönder i Afrika är kvinnor. På samma sätt finns ett positivt samband mellan mödrars utbildningsnivå, deras egen hälsa och barnens. Dessa och liknande mätningar har varit avgörande för den svängning som skett inom Världsbanken i synen på utbildning och den tredubbling av bankens insatser som är planerad, framhåller Gustafsson.

Till de svåra frågorna i uppföljningen av Världskonferensen och läskunnighetsåret hör i vilken mån länder som genomgår strukturanpassning och som tyngs av svåra skuldbördor kan omfördela anslagen mellan olika samhällssektorer, från militära utgifter till utbildningsändamål. Ett särskilt skydd för grundläggande utbildning kan komma att krävas i sådana länder. Även om ansvaret för grundläggande utbildning på sikt måste vara nationellt, kommer särskilda insatser i ett kortare perspektiv att behövas för de fattigaste länderna. Sverige och de övriga nordiska länder väjande mot den bakgrunden såväl i Jomtien som vid uppföljningskonferensen i Genève till andra givarländer att öka sin biståndsvolym. Fortsatt agerande i den riktningen bör ske.

Inte bara biståndets inriktning utan även volym hör därför till förutsättningarna för att leva upp till Jomtienkonferensens mål i dessa länder. Den absolut grundläggande förutsättningen är dock en politisk vilja att åstadkomma förändringar.

I det framtida perspektivet diskuteras två nya områden för biståndet. Dels handlar det om ett slags förvaltningsbistånd till de länder som är på väg att reformera sina system. Dels diskuteras förutsättningarna för att stödja den stora budgetpost som representeras av lärarlönerna. Den logiska konsekvensen är att biståndsgivarna för att hjälpa länderna ur krisen nu borde betala lärarlöner. Kan vi det? Skapar vi bara ett nytt beroende som stjälpmer mer än det hjälper?

Frågorna är många inför uppföljningen av läskunnighetsåret. UDs representant i kommittén, Bo Wilén, understryker styrkan i att Världskonferensen utbildning för alla utformades av fyra FN-organ gemensamt, Unesco, UNDP, Världsbanken och Unicef, vilka också kommitté överens om att årligen träffas för att följa upp konferensen och bedöma de framsteg som gjorts, uppkomna svårigheter etc.

Utrotning av analfabetism och grundutbildning för alla till år 2 000 är ett av de viktigaste medlen i 90-talets utvecklingsstrategier i u-länderna. Om målet är realistiskt är svårt att bedöma. Skillnader och orättvisor i könsroller är en av flera motverkande företeelser som är djupt rotade i traditioner i många länder och som det i sin tur kommer att ta tid att bryta ned, understryker Wilén.

Vid Världskonferensen i Jomtien uppmärksammades lärarnas roll och betydelse. I det ena slutdokumentet därifrån, "Riktlinjer", framhålls bl a följande:

"När det gäller kvaliteten i den grundläggande utbildningen måste lärarnas - liksom annan utbildningspersonals - utomordentligt viktiga roll erkännas och utvecklas, så att man kan dra största möjliga nytta av deras medverkan. Detta kräver åtgärder som leder till respekt för lärarnas fackliga rättigheter och för deras frihet och oberoende i yrket och till att förbättra deras arbetsvillkor och status, speciellt när det gäller deras rekrytering, utbildning och vidareutbildning, lön och möjligheter till utveckling i yrket, samt till att göra det möjligt för lärarna att förverkliga sina förhoppningar och uppfylla sina sociala och moraliska förpliktelser."

Arbetet måste gå vidare i Sverige för att vidmakthålla och öka solidariteten med u-länderna. Vi måste också med kraft fortsätta kampen mot bristerna i den svenska läskunnigheten och förmedla våra erfarenheter till de länder som är i färd med att bygga upp sina utbildningssystem, inte minst föratt de ska kunna lära av våra erfarenheter, misslyckanden såväl som framsteg.

Barnen är vår världs framtid. Under 1990 har barnens situation uppmärksammats på tre olika sätt framhåller Lisbet Palme: dels genom Världskonferensen om utbildning för alla, dels genom ratificeringen av konventionen om barnets rättigheter och dels genom barntoppmötet i New York. I dessa tre sammanhang har man byggt in uppföljningsinstrument, och betydelsen av barns utbildning och behovet av samordnade insatser understrykts. Läskunnighetsåret innebär en plattform för nya integrerade insatser, nytt engagemang i ett framåtsyftande perspektiv. Eftersom barnens hälsa och överlevnad har visat sig vara relaterad till mödrarnas egen utbildning, har Unicef under läskunnighetsåret beslutat att inom ramen för ökade resurser ge större andel för utbildning av flickor och kvinnor.

När vi nu ser tillbaka på vårt arbete under året anser vi att vi klarat balansgången mellan borta- och hemmaplan hyggligt mot bakgrund av gällande ekonomiska och tidsmässiga förutsättningar. I alla sammanhang, såväl i Sverige som vid världskonferensen och dess uppföljning i Genève har flickornas och kvinnornas prioriterade behov av utbildning starkt understrukits. Vi har genom broschyren TILL systrars hjälp förmedlat fakta och frågor kring kvinnors alfabetisering och information om hur man kan nå kvinnoorganisationer som stöder eller är intresserade av kvinnors utbildning i u-länderna. Till dessa organisationer kan intresserade vända sig för ytterligare information eller för aktiv medverkan. Kommittén har också gett några mindre stödbidrag för konkreta projekt, bl a för läskunnighetsarbete bland kvinnor vid Fistulasjukhuset i Etiopien. Kommittén har också medverkat till att ett internationellt symposium om kvinnors alfabetisering anordnas i Linköping i augusti 1991. Sambandet mellan analfabetismen och

andra fattigdomsproblem har belysts i ord och bild i alla sammanhang där kommittén medverkat.

Frågan om vilket språk läsinläringen ska ske på diskuterades livligt både vid Världskonferensen och uppföljningen i Gêneve. Många betonade härvid vikten av att denna inläring sker på modernmålet.

När det gäller brister i läs- och skrivkunnigheten här hemma tror vi att diskussionerna kring dyslexin och många personliga vittnesbörd om dyslektikers problem i skolan och i samhället som vuxna bidragit till att motverka de fördomar som finns mot dyslektiker. Debatten handlar inte om att vissa individer skulle vara intellektuellt sämre rustade eller att den svenska skolan är dålig. Det handlar om att vissa individer - väl rustade intellektuellt - på grund av speciella förutsättningar behöver mera stöd och hjälp i läsinlärningsprocessen. Forskningen inom olika berörda områden och metodutvecklingen måste här gå hand i hand för att öka möjligheterna att stödja dem som har svårigheter. I våra rekommendationer har vi lyft fram behovet av att erfarenheter av olika slag när det gäller dyslexi fortsatt samlas och bearbetas.

Kommittén och dess kansli har fungerat som fokuseringspunkt för många samordnade aktiviteter under året. Tillströmningen av telefonförfrågningar och brev - inte minst inför den internationella läskunnighetsdagen 8 september - har varit mycket stor. Genom utskick både av egenproducerat material och det rikliga material vi fått från Unesco i Paris har vi kunnat förse skolor, bibliotek, myndigheter och enskilda landet runt med underlag för olika aktiviteter, bl a med särskilt material om kvinnors utbildning. De affischer som kommittén tryckte upp för en affischkampanj har varit livligt efterfrågade. Verksamheten har varit inspirerande och har stundtals känts som en stor läsfest. Så var det t ex i Botkyrka där man invigde året med musik, FN-flaggan och tal och med presentation av en årsplanering för läskunnigheten. Läskunnighetskommittén beslöt också vid sitt slutsammanträde att utse Botkyrka till "Läskunnighetsårets kommun".

Läskunnighetsåret i Sverige har gett oss erfarenheten att det går att nå många och skapa en bred uppslutning kring det mål som ett FN-år har, med relativt blygsamma ekonomiska insatser. Vi är övertygade om att det ska kunna bli en fortsättning på läskunnighetsåret också i Sverige. Kommittén lämnar över stafetten till svenska unescorådets utskott för läskunnighetsfrågor, som får en viktig uppgift som motor i uppföljningsprocessen.

I läskunnighetskommitténs upprop underströk vi betydelsen av varje enskild individs insatser i kampen för ökad läskunnighet. Vi har under året mötts av så mycken samarbetsvilja och så mycket intresse för årets syfte och tema att det är berättigat att med Ingegerd Wärnersson säga följande:

"Till sist **ETT STORT TACK** till alla som medverkat till detta läskunnighetsår! Låt fröet vi sått växa till en oändlig blomma!"

4. LÄSKUNNIGHETSÅRET INTERNATIONELLT - VAD HAR HÄNT HITTILLS?

Det internationella läskunnighetsåret och Världskonferensen om utbildning för alla utgör starten på en tioårig intensifierad kamp för att öka läskunnigheten i världen. Uppföljningen av världskonferensen och det vidare arbetet förutsätts ske inom och mellan länder.

4.1. Uppföljning i varje land.

Ytterst ankommer det på varje enskilt land att ta ansvar för läskunnigheten. Därför förutsätts att varje land gör en nationell handlingsplan, som sedan genomförs etappvis enligt de riktlinjer som anges i Riktlinjerna.

Unesco har för sin medverkan i uppföljningen gjort upp en egen aktionsplan. Den utgår från att högsta prioritet i uppföljningsarbetet ska ges åt stöd för insatser som länderna själva vill göra. Ett första steg bör normalt vara att inrätta nationella, intersektoriella organ med rådgivande eller verkställande uppgifter, som för samman respektive lands viktigaste intressenter i fråga om grundläggande utbildning. I efterföljande steg kommer hjälp till rundabordsmöten för att mobilisera inhemska aktörer och partners samt bygga upp samförstånd kring behov och prioriteringar. Unesco kommer så långt möjligt att hjälpa u-länderna att utarbeta egna uppföljningsstrategier och att mobilisera och samordna externt stöd. Unesco kommer under 1990-91 att kunna ge aktivt stöd åt ca 40 utvecklingsländer. Åtgärder som särskilt åsyftas är

- a) stöd till modellprojekt i samarbete med Världsbanken i ca 5 länder
- b) stöd för att starta nationella uppföljningsinitiativ i ca 35 länder
- c) hjälp åt ca 35 länder vid förhandlingar med biståndsgivare

Ett mycket nära samarbete mellan Unesco och dess partners är en förutsättning för att Unescos insatser ska bli effektiva. Världsbanken avses bekosta modellprojektet under a) ovan. Unesco svarar för att förbereda nationella initiativ i ca 40 länder. UNDPs och Unicefs länderkontor samt intresserade bilaterala organ och utvecklingsbanker kommer att ombedjas ge det tillskott som krävs för den tekniska assistans som måste följa på rundabordsmötena

I Sverige kommer svenska unescorådet i samverkan med SÖ, SIDA och UHÄ att samordna uppföljningsarbetet genom ett särskilt utskott för läskunnighetsfrågor, knutet till rådet. Det förutsätts därvid att nära kontakt hålls med organisationer av olika slag. Folkbildningen är en viktig samarbetspartner, likaså kvinnoorganisationerna.

4.2. Samarbete mellan länder.

Samarbetet avses omfatta:

- regionalt forsknings- och informationsutbyte
- utbildning av utbildare
- samarbete som gör det möjligt att överblicka den grundläggande utbildningens framsteg och problem i regionen som helhet
- samarbete för att främja och mobilisera stöd för grundläggande utbildning

Fortlöpande kommer lägesrapporter och annan information att ges ut, för att den grundläggande utbildningen ska få en framskjuten plats vid större regionala konferenser och liknande.

Under 1990-91 anordnas två möten mellan UNDP, Unicef, Världsbanken och Unesco får att gå igenom framsteg och problem när det gäller läskunnigheten globalt och för att ta ställning till hur ytterligare resurser och stöd ska kunna tillskapas. Det första mötet ägde rum i New York i juli 1990 och det andra i Paris i mitten av 1991.

I mars 1991 möts för första gången den konsultativa EFA-gruppen (EFA = Education for all) i Genève. Den avses bli en öppen, informell grupp och omfatta alla organ som stödde världskonferensen, representanter för u-länder och viktiga NGOs med aktivitet inom grundläggande utbildning. Ett nyhetsblad kommer att ges ut tre gånger om året.

För att höja det allmänna medvetandet om den globala utmaning som grundläggande utbildning och läskunnighet innebär och för att synliggöra initiativ i de olika länderna kommer man att särskilt bearbeta massmedia. Vidare planeras en videobank med erfarenheter av innovativ karaktär, byggd på viktiga fältprojekt världen runt.

4. 3. Bättre kunskapsunderlag inom tre prioriterade områden

Unescos aktionsplan innehåller särskilda insatser för att öka kunskaperna inom tre områden, som Världskonferensen i Jomtien prioriterade:

- Bättre inlärningsresultat i grundläggande utbildning
- Grundläggande utbildning för flickor och kvinnor
- Bättre utbildningsmöjligheter för eftersatta grupper

Avsikten är att det förbättrade underlaget ska underlätta tillkomsten av väl underbyggda beslut på nationell nivå och av olika organ.

De planerade aktiviteterna ska komplettera och stärka Unescos existerande program och göra dessa till en serie av åtgärder med stort genomslag och om möjligt stor spridningseffekt. Fallstudier och seminarier på nationell, regional och internationell nivå kommer att ligga till grund för lägesrapporter som ska ges stor spridning.

Unesco avser att försöka få med samverksansorgan i praktiskt taget alla aktiviteter som föreslås inom de tre prioriterade områdena. Seminarier och workshops kommer att vara öppna för samverkan mellan olika organ och resultaten kommer att spridas systematiskt.

Många av förslagen kräver samfinansiering, främst för att representanter för u-länderna ska kunna delta. Unesco kommer att kontakta olika finansiärer från Världskonferensen i det syftet.

Unescos preliminära lista över de planerade aktiviteterna under 1990-1991 återfinns i bilaga 3.

4. 4. Uppföljning av läskunnighetsåret i internationellt perspektiv

Läskunnighetsåret är ett led i en tioårig ansträngning, nationellt och internationellt, för att alla ska få grundläggande utbildning. I det internationella perspektivet har u-ländernas situation stått i centrum. Internationella och nationella biståndsorgan uppmanas att öka sitt stöd till u-länderna på detta område.

Slutdokumenten från Världskonferensen om utbildning för alla betonar att ansvaret för och utformningen av planer ligger på varje land, men biståndet är ett viktigt bidrag till ländernas ansträngningar.

Det är inte möjligt att ge en heltäckande bild av de många initiativ som har tagits internationellt av regeringar och av enskilda organisationer under läskunnighetsåret. Kommittén har valt att redovisa några exempel.

UNESCO rapporterar att ett fyrtiotal länder är i färd med att göra planer för att ge grundläggande utbildning åt alla. Bland de internationella biståndsorganen kommer Unesco, Världsbanken, Unicef, UNDP att öka sitt stöd till basutbildning. I de nordiska länderna och bland biståndsorgan i bl a Holland och Tyskland har givits signaler om ett ökat stöd till basutbildning.

Unesco har fått en samordnande roll på det internationella planet. En aktionsplan finns nu som här återges i sammanfattning:

4.5. Etapper i uppföljningsarbetet.

De vid Världskonferensen antagna Riktlinjerna tar upp dessa etapper i uppföljningsarbetet:

1990-91 Nationella handlingsmål sätts upp.
 Internationella samarbetspartners hjälper de olika länderna
 1990-93 Biståndsorganen lägger fast riktlinjer och planer för 90-talet
 1990-95 Första stadiet i handlingsplanernas förverkligande.
 1995-1996 Regeringar och organisationer företar utvärderingar av sina respektive handlingsplaner när halva tiden gått
 1996 - 2000 Andra stadiet i genomförandet av planerna.
 2000 - 2001 Regeringar, organisationer och biståndsorgan utvärderar vad man uppnått och företar en omfattande översyn av sina mål på regional och global nivå.

I uppföljningen av Jomtienkonferensen avses de icke-statliga organisationerna spela en ökad roll. I dag saknas emellertid en mekanism för att länka samman NGOs med varandra och med andra organ inom uppföljningsarbetet.

Klart är att det finns ett behov av samarbete i två riktningar. Dels behöver NGOs få information, dels behövs deras medverkan och insatser på alla nivåer av arbetet.

Det pågår förberedelser för att bilda ett världsomfattande NGO-nätverk för att främja utbildning för alla. I juli 1990 anordnades ett möte mellan NGO-kommittéer knutna till Unesco och till Unicef samt världsbankens NGO-kommitté och vice ordföranden för NGOfrågor i Jomtienkonferensens byrå. Vid mötet behandlade man NGOs roll, deras informationsbehov och fördelarna med ökade konsultationer mellan olika NGOs, och ett förslag till ett "utbildning för alla"-nätverk lades fram, liksom preliminära mål. Ett andra utvidgat möte som omfattade alla regioner i världen hölls i januari 1991.

5. LÄSKUNNIGHETSKOMMITTÉNS REKOMMENDATIONER

A. SAMORDNINGSFRÅGOR

Läskunnighetskommitténs övergripande uppgift har varit att samordna svenska insatser under FN-året. Detta har gett erfarenheter som kan vara av värde för uppföljningen av Världskonferensen utbildning för alla, med ökade gemensamma ansträngningar för att radikalt ändra läskunnighetssituationen i världen till sekelskiftet. Kommittén har under sitt arbete funnit ett klart behov av ökat samarbete och ömsesidig information mellan olika berörda intressenter i Sverige.

A.1 Samverkan svenska unescorådet - svenska Unicefkommittén

Världskonferensen i Thailand och toppmötet om barn i New York har gemensamma utgångspunkter och mål när det gäller barns uppväxt och utbildning. Arrangörerna av Världskonferensen, dit Unesco och Unicef hör, har kommit överens om samordning i uppföljningsarbetet. De har inrättat ett samarbetsorgan i utbildningsfrågor mellan styrelserna för sina organisationer. Det är naturligt och önskvärt att samordning mellan Unesco och Unicef sker också på det nationella planet.

Vi föreslår

att svenska unescorådet och svenska Unicefkommittén gemensamt överväger formerna för en sådan nationell samordning.

A.2 Samordning i fråga om icke-statliga organisationer (NGOs)

Som framgår under punkt 4.5 ovan pågår en diskussion om bildandet av ett nätverk för samverkan mellan icke-statliga organisationer (NGOs), och mellan dessa och andra intressenter i uppföljningen. Inom UD finns ett övergripande ansvar för Sveriges kontakter med icke-statliga organisationer. SIDA har också fortlöpande kontakt med icke-statliga organisationer i biståndsarbetet och en representant för SIDA ingår i den internationella grupp som arbetat för dessa organisationer under läskunnighetsåret. Det finns värdefull och omfattande erfarenheter om de icke-statliga organisationer och deras arbetsuppgifter och dessa behöver diskuteras samlat.

I den svenska uppföljningen av Världskonferensen bör ingå att hålla fortlöpande kontakter med icke-statliga organisationer som kan engageras i läskunnighetsarbetet. Ett ömsesidigt informations- och erfarenhetsutbyte bör ske fortlöpande mellan UDs ansvariga för de icke-statliga organisationerna och svenska unescorådets utbildningsutskott, i vilket SIDA kommer att ingå.

Svenska unescorådet har att välja lämpliga former för kontakterna med de icke-statliga organisationerna. Vi erinrar om rådets årligen återkommande möten med icke-statliga organisationer inom kulturområdet. Dessa möten har fungerat väl som kontaktyta för unescorådet.

Vi föreslår

att svenska unescorådet överväger former för fortlöpande samarbete mellan unescorådet och ansvariga för icke-statliga organisationer inom UD.

A.3 Samordning svenska unescorådet - FN-förbundet

Svenska FN - förbundet har övergripande ansvar för information om FN:s verksamhet. Läskunnighetskommittén har under året producerat informationsmaterial tillsammans med svenska FN-förbundet. Uppföljningen av världskonferensen är - som framhållits i många sammanhang - en fråga om ökad samordning och ökat samarbete mellan FN-organ samt mellan dessa och andra intressenter. Detta bör komma till uttryck också i samarbetet mellan svenska unescorådet och FN-förbundet. Det produceras enorma mängder information om satsningarna på

alfabetisering, vilka måste översättas och anpassas till behoven här. Ökad samverkan kan ge effektivitetsvinster.

Vi föreslår

att svenska unescorådet tar initiativ till överläggningar med FN - förbundet för en diskussion om behovet av och ansvaret för fortlöpande information om läskunnighetsarbetet under tiden fram till år 2000.

B. BISTÅND TILL UTBILDNING AV KVINNOR

Behovet av ökade insatser för alfabetisering av kvinnor i u-länder har prioriterats vid Världskonferensen. Det är av vikt att denna prioritering kommer till lika klart uttryck i fördelningen av bistånd till utbildning i u-länderna. Läskunnighetskommitténs nätverk med svenska kvinnoorganisationer har visat på ett stort intresse från dessa för stöd till systerar i u-länderna.

Vi förutsätter att svenska unescorådet tillsammans med övriga nordiska unesco-kommissioner fortsatt slår vakt om den dubbla strategin för utbildningsinsatser inom Unescos verksamhetsområde, nämligen både primärutbildning för barn och basutbildning för vuxna, med prioritering av flickor och vuxna kvinnor.

Vi föreslår

att det svenska biståndet till utbildning lägger större vikt vid basutbildning för kvinnor,

att de organisationer som arbetar för alfabetisering av kvinnor i u-länder erhåller fortsatt och även ökat stöd för sina insatser i möjlig utsträckning,

att information om de mänskliga rättigheterna bör ingå som naturligt inslag i svenska alfabetiseringsprojekt riktade till både män och kvinnor.

C. UTBILDNING OCH KULTURARBETE I SVERIGE

Under det internationella läskunnighetsåret har som framgått i olika sammanhang ställts frågor till kommittén om läskunnigheten i Sverige och om vad FN-året egentligen har för betydelse för situationen här hemma, mot bakgrund av våra historiska lästraditioner och väl utvecklade skolsystem. Insatser för läskunnighetens främjande i Sverige bör göras inom en rad områden som t ex skola och vuxenutbildning, kultur och arbetsliv samt media.

Insatserna bör vara förankrade i de övergripande mål som gäller för det svenska skolväsendet med betoning av allas rätt till kunskap. Förmågan att läsa och skriva utgör en nödvändig grund för att förvärva de baskunskaper och den vidare omvärldsorientering som behövs i det svenska kunskapssamhället.

C.1 God läsförmåga och läsutveckling ett av skolans viktigaste mål.

Den svenska läskunnigheten är väl utvecklad och antalet rena analfabeter är mycket begränsat. Individens läsförmåga och läslust bör ses i ett livslångt perspektiv. Betydelsen av att sätta in åtgärder för att utveckla barnens språkliga medvetenhet innan de möter skolans krav på systematiserad läsinlärning har understrukits i kommitténs kontakter med forskare och praktiker.

Likaså är det synnerligen angeläget att läsutvecklingen ses som en process genom hela skolan. Intresse för lässtimulerande insatser får ej bara begränsas till lägstadiets pedagogik. Läsförmågan och läslusten måste stärkas även under mellanstadie- och högstadietiden. Det är då viktigt att anknyta texter, innehåll och tema till områden som svarar mot elevens behov, förutsättningar och utvecklingsmöjligheter. Övergången till gymnasieskolan och läsningens och språkets roll för fortsatta studier måste också uppmärksammas och då inte minst på de yrkesförberedande linjerna.

C.2 Särskilda insatser för ungdomar och vuxna med svårigheter

Kommittén har i många sammanhang - inte minst genom FMLS (Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter) och Svenska Dyslexistiftelsen mötts av en bild som pekar på att många individer i Sverige - barn som vuxna - har utpräglade läs- och skrivsvårigheter. Så här skriver professor Ingvar Lundberg i sin rapport: "En del barn har överraskande svårt att lära sig läsa och skriva. En numera vanlig beteckning för sådana svårigheter är dyslexi. De flesta forskare är överens om att dyslexi primärt handlar om speciella svårigheter med skriften på ordnivå. Den dyslektiske eleven har således i första hand problem med att snabbt och säkert (automastiskt) avläsa ord och stava ord korrekt. Neurologiska och genetiska faktorer finns ofta med som en bakgrund till svårigheterna. Som sekundära konsekvenser av problemet med orden följer ofta socio-emotionella problem, ibland av mycket allvarlig art. Svenska forskare har lämnat viktiga bidrag till vår förståelse av dyslexins natur. Problemets allvar och omfattning har emellertid också lett till att en del påligt grundade patentkurer anbefalls för att avhjälpa dyslexi. Forskarna har här ett stort ansvar att sprida saklig information."

Dyslexi är ett allvarligt handikapp. I vissa studier pekas på att mellan 5 och 8 procent av alla barn (med kraftigt överrepresentation av pojkar) har allvarliga läs- och skrivsvårigheter och betydligt fler är lindrigare drabbade. Kommittén vill peka på det faktum att läs- och skrivsvårigheterna tidigare inte tillräckligt beaktats ur ett socialt perspektiv. Många ungdomar och vuxna inom t ex ungdomsvård och kriminalvård har läs- och skrivsvårigheter. Uppmärksamhet bör också ägnas barns och ungdomars uppväxtvillkor och föräldrarnas roll för läsutvecklingen.

Läs- och skrivsvårigheter är ett vidare problem än enbart dyslexi. I avsaknad av ett tillfredställande faktaunderlag för att beskriva hela problemet får vi nöja oss med att konstatera att läs- och skrivsvårigheter av varierande art finns inom en rad grupper. Behovet av ett ökat kunskapsunderlag är påtagligt.

Det saknas i dag ett tillfredställande faktaunderlag för att beskriva hela problemet. Vi får nöja oss med att konstatera att läs- och skrivsvårigheter av varierande art och svårighetegrad finns inom en rad grupper, såsom

- vuxna begåvningshandikappade
- vuxna med andra funktionsnedsättningar
- invandrare med ingen eller kort skolgång
- svenskar med bristfällig skolgång
- svenskar med särskilda läs- och skrivsvårigheter
- ungdomar - som en elva eller tolvårig skola till trots - saknar grundläggande färdigheter i att läsa, skriva och räkna.

C.3 Kulturstimulerande och läsbefrämjande insatser.

Litteraturens och läsningens betydelse kan inte underskattas i vårt kulturliv. Läsningen handlar inte bara om att förvärva praktiska medborgarkunskaper. Det är i lika hög grad en fråga om att förstå sin egen samtid och utvecklas som människa. Viktiga insatser görs här inom folkbildningen och kulturlivet. Kommittén vill här värna bokens roll i det framtida informations-samhället. Samtidigt är det viktigt att påpeka behovet av att stärka individens orientering i informations-samhället och förmåga att kritiskt och aktivt ta del av nya medier.

Att läsa innebär möte med symboler, ord och tankar. Genom litteraturen kan vi få ord för det som känslorna uttrycker - och därtill hjälp att bättre förstå vår egen och andras vardag. Litteraturen lyfter tanken på färd!

Ett rikt ordförråd ger samtalen många nyanser. Det är lika viktigt i kretsen av vänner som i samhällsdebatten. Spåket och läsförmågan utvecklas när vi läser. I vår tid blir bilderna fler och fler. Det är angeläget att aktivt främja läsandet, inte

minst barnens och ungdomarnas möten med litteraturen, i alla former som i saga, poesi, roman, faktabok, tidning och tidskrift. Alla har vi gläde av att kunna läsa både bokstäver och bilder!

Det finns behov av idéutbyte och erfarenhetsflöde mellan alla goda krafter som, var och en på sitt sätt, arbetar för att främja läsande och väcka läslust. Dialogen över organisationsgränser och mellan olika skolor ger impulser, som kan vidareutveckla den läsfrämjande verksamheten. Samtidigt öppnar den möjlighet för samverkan som kan förstärka de enskilda insatserna. Alla drar åt samma håll.

”Läsa för livet”-kampanjen som genomförs med stöd av statens kulturråd, Stiftelsen Litteraturfrämjandet m fl är exempel på ett sådant forum. Läsa för livet är viktig som inspirationskälla och som kontaktyta mellan folkrörelser, fackförbund, studieförbund, folkhögskolor, folkbibliotek, bokhandel och förlag.

Vi har uppfattat att många, inte minst ledare i barn- och ungdomsorganisationerna, ser ett stort värde i att möta människor med erfarenheter av läsfrämjande verksamheter. Här kan Läsa för livet - och andra liknande initiativ - komplettera de aktiviteter som sker inom ramen för bl a Folkbildningsförbundet och respektive studieförbund och inom skolan.

Vi rekommenderar statens kulturråd
att stärka sin medverkan till levande dialog om läsfrämjande verksamhet

Vi rekommenderar barn- och ungdomsorganisationer
att fortsätta sina läsfrämjande aktiviteter tillsammans med barn och ungdom

Vi rekommenderar studieförbund och folkhögskolor
att kontinuerligt bistå sina barn- och ungdomsorganisationer i ledarutbildning, idéutbyte och möten med författare, illustratörer, serietecknare m fl för att stimulera ungdomars egen läsfrämjande verksamhet.

Vi rekommenderar folkbiblioteken
att inbjuda de lokala barn och ungdomsorganisationerna till samverkan för att väcka barns och ungdomars läslust, ge stöd till unga med läs- och skrivsvårigheter och vidareutveckla de läsfrämjande insatserna.

C.4 Läs-kunskapsfrågorna i skolans internationalisering.

En alltmer angelägen uppgift för det svenska skolväsendet är att stärka ungdomars och vuxnas möjligheter att ta del av och försöka förstå utvecklingen i den tredje världen. Analfabetismen blir då ett tema i de samhällsorienterande ämnen. Idag göra många intressanta försök i skolan och vuxenutbildningen att skapa solidaritetsband med den tredje världen. Kommittén ser det som angeläget att sådana initiativ ges stöd och uppmuntran. En annan viktig fråga är att anpassa skolans läromedel till pågående förändringar i relationen mellan utvecklingsländerna och i-världen.

C.5 Forskning och pedagogisk förnyelse

Det är glädjande att konstatera att svensk läsforskning befinner sig i ett aktivt och produktivt skede med ett systematiskt, organiserat och teoribaserat kunskapsökande. Sveriges deltagande i IEA-undersökningen, den nationella utvärderingen av årskurserna 2, 5 och 9 liksom undersökningarna av svensk läskunskaps historia före den obligatoriska skolans tillkomst utgör olika led i sökandet efter kunskap.

IEA-undersökningarna omfattar inte gymnasieskolan. Kommittén har uppmärksammat på att man även borde lyfta fram läs- och skrivsvårigheter i gymnasieskolan till närmare studium. Detta har bl a skett i anslutning till

underhandsrapportering om behovet av stödinsatser vid gymnasieskolan i Stockholm.

Frågan om hur många som saknar erforderliga kunskaper och färdigheter för 2 000-talets arbetsliv kräver också ökad uppmärksamhet. Vi har idag information från företagsläkare som visar att många anställda flyr undan datorerna från den ena avdelningen till den andra och att de när det inte längre går att komma undan får fysiska besvär; ont i ryggen, huvudvärk eller ont i magen, trots att problemen i själva verket bottnar i bristande läs- och skrivförmåga. Det finns också andra vittnesbörd, bl a från kommitténs ledamot Torgny Karnstedt som ofta besöker arbetsplatser och möter de konkreta problemen. Det finns enstaka försöksprojekt inom industrin för att stimulera till ökas läskunnighet. Men en mera systematisk uppföljning saknas.

Skolöverstyrelsen har i sitt långsiktiga forskningsprogram lagt in en kartläggning av vuxnas basfärdigheter. Bl a gäller det läsfärdigheten. Det är enligt kommittén angeläget att detta forskningsprogram beaktas i det nya skolverket. Ett annat angeläget forskningsområdet gäller rätten till kunskap för vuxna med funktionshinder.

Det finns enligt den samlade expertisen ett stort antal forskningsresultat och erfarenheter när det gäller läsinläring och läs- och skrivsvårigheter som inte når ut till skolorna och lärarutbildningen. Kunskaperna behöver samlas, dokumenteras och spridas. Svenska Dyslexistiftelsen har genom sitt internationella samarbete skapat en plattform för att utveckla och följa utvecklingen inom dyslexin. Men läsforskningen i bred bemärkelse saknar ett hemvist, där erfarenheter från olika vetenskapliga områden kan mötas och omvandlas till metodik i lärarutbildningen och den dagliga undervisningen. Den medieteknologiska sidan behöver också fortsatt uppmärksammas.

Kommittén vill i detta sammanhang understryka att det sannolikt inte finns en patentmetod för att behandla individer med läs- och skrivsvårigheter. Det är mot den bakgrunden viktigt att stöda och stimulera olika arbetssätt och metoder i läsinläring och läsundervisning. Behov och förutsättningar skiljer sig också mellan olika grupper t ex barn på lågstadiet, ungdomar med läs- och skrivproblem, vuxna med kort skolgång och bristande självförtroende och inte minst för invandrare. Kommittén finner det angeläget att understryka behovet av insatser både vad gäller lärarnas grund- och vidareutbildning. Det är en fråga som blir ännu mer viktig inför den förestående integrationen av förskola och skola.

Vi rekommenderar

A. utbildningsdepartementet

att behovet av att utveckla barns språkliga medvetenhet före skolstarten uppmärksammas

att en ökad belysning sker av hur läs- och skrivförmågan utvecklas under hela skoltiden i syfte att tillskapa stödinsatser för elever med svårigheter

att läs- och skrivkunnigheten inom gymnasieskolan uppmärksammas i anslutning till de undersökningar som nu görs inom grundskolan av elevers läs- och skrivförmåga

att skolöverstyrelsens planerade studier av vuxnas basfärdigheter beaktas i det nya skolverket

att initiativ tas till en bred och djup diskussion om hur olika vetenskapliga discipliner idag kan bidra till förståelsen av olika läs- och skrivproblem, i syfte att forskarna samlas kring förslag till ny forskning

att utvecklingen av olika arbetssätt i skolan, där läraren och eleven tillsammans arbetar med att komma över läs- och skrivsvårigheter av skilda slag stimuleras

att respekt skapas för andra sätt att kommunicera än det skrivna ordet och att man samtidigt undviker att bedömningen av eleverna påverkas av deras eventuella läs- och skrivsvårigheter eller andra handikapp

att behovet av en samlingspunkt för dokumentation och spridning av resultat av forskning och erfarenheter inom läsinlärningsområdet uppmärksammas och att Sverige i lämpliga sammanhang verkar för att svenska erfarenheter av läs- och skrivinläring förs ut till omvärlden, inte minst till u-länderna

att erfarenheterna av de ökande kraven på läs- och skrivförmåga i arbetslivet sammanställs och analyseras

att den medieteknologiska utvecklingen inom läs- och skrivinlärningsområdet fortsatt uppmärksammas

att läs- och skrivsvårigheter ges ett förstärkt utrymme i grundutbildning och fortbildning av lärare. Det är därvid viktigt att understryka alla lärares ansvar och att frågorna inte enbart hänskjuts till specialister. I detta sammanhang bör också alfabetiserings- och utbildningsproblemen i tredje världen uppmärksammas

att Sverige i lämpliga sammanhang verkar för att framhäva betydelsen av en väl utbildad lärarkår och dess roll i samhällsutvecklingen.

B. svenska unescorådet

att rådet i samverkan mellan de nordiska unescokommissionerna och de nordiska biståndsorganen tar initiativ till en debatt om ett vidgat alfabetiseringsbegrepp där kommunikation på det egna språket är grunden, men där även färdigheter för det moderna samhället lyfts fram.

BILAGA 1

LÄSKUNNIGHETSKOMMITTÉNS VERKSAMHETSBERÄTTELSE

A. KONFERENSER, SEMINARIER OSV.

Vid samliga tillfällen har material distribuerats om läskunnighetsåret och kommitténs arbete.

International Council for Adult Educations fjärde världskongress genomfördes i Bangkok den 9-18 januari 1991. Temat var Literacy, Democracy and popular Education; Building the Movement. I den svenska gruppen deltog kommittéledamoten Kenneth Abrahamsson tillsammans med forskare och folkbildare.

En viktig del i förberedelserna från ICAE (Vuxenutbildningen världsfederation) var tillsättandet av The International Task Force on Literacy, som till konferensen skrev ett manifest. Kongressen innebar en kraftfull manifestation från folkrörelser från världens alla hörn som förenades i ambitionen att verka för ökad läskunnighet och vidgad vuxenutbildning. Vid konferensen var över 90 nationer representerade med totalt 500 deltagare.

Konferens BIBLIOTEKVERKSAMHET I TREDJE VÄRLDEN, Uppsala, 23 januari
Konferensen behandlade utvecklingen av bibliotek i tredje världen, och hur den internationella biblioteksföreningen (IFLA) i framtiden ska arbeta för stöd till detta. IFLA omarbetade programmet Advancement of Librarianship in the Third World (ALP) inför sin världskonferens i augusti 1990 (se nedan).

VÄRLDSKONFERENSEN UTBILDNING FÖR ALLA, Jomtien, Thailand, 5-9 mars
I kommitténs uppgifter ingick att förbereda det svenska deltagandet i Världskonferensen utbildning för alla. Sverige var en av de största bidragsgivarna till konferensen och svarade också genom SIDA för finansiering och genomförande av ett särskilt seminarium om erfarenheterna av alfabetisering av vuxna.

Kommittén arbetade under förberedelserna tillsammans med representanter för utbildningsdepartementet och utrikesdepartementets u-avdelning, SÖ, SIDA och svenska unicefkommittén. För information om konferensen hänvisas till kapitel 1 i denna rapport och till en skrift om konferensen, utgiven i svenska unesco-rådets skriftserie.

Seminarium om NYSTART FÖR ALFABETISERINGSARBETET, Utbildningsmässan, Göteborg 6-9 mars
Seminariet ingick i mässans program "Utbildning och kompetensutveckling", och anordnades av Komvux i Göteborg. Läskunnighetskommitténs ordförande var talade och gav direktinformation från Världskonferensen utbildning för alla och gav en aktuell bild av de globala ansträngningarna för att öka läskunnigheten.

Konferens för KULTURNÄMNDSDORDFÖRÄNDEN OCH BIBLIOTEKARIER/KULTUR-CHEFER I SMÅ OCH MEDELSTORA KOMMUNER, Båstad 24-25 april
Konferensen var ett led i kulturrådets uppgift att förmedla erfarenheter och idéer för att stimulera kulturpolitiskt arbete i kommunerna. Kommitténs ordförande talade om läskunnighetsåret.

LÄSA FÖR LIVET- mäsSa, Stockholm 17 maj
Mässan - som arrangerades av LÄSA FÖR LIVET-kampanjen och Stockholms Stadsbibliotek vände sig till bibliotekariér, bokhandelsmedarbetare, bok/kulturbombud, studiecirkelledare och andra som sprider läslust till vuxna.

SÅNGA-SÄBY

I samarbete mellan Folkbildningsförbundet och läskunnighetskommittén ordnades 28-29 maj på Sänga-Såby kursgård ett seminarium om vuxnas läs- och skrivsvårigheter i Sverige. På programmet bl a forskningsläge om läs- och skrivproblem bland vuxna och kunskaps- och språkklyftor i allmänhet i samhället, aktuella insatser inom studieförbund och folkhögskolor o sv. FMLS, Utbildningsradion m fl medverkade.

LÄSLUST - inspirationsseminarium för barn och ungdomsorganisationerna, 22 maj

Seminarieret arrangerades av läskunnighetskommittén, statens ungdomsråd, Litteraturfrämjandet och statens kulturråd. Det vände sig till barn- och ungdomsorganisationerna, deras studieförbund m fl. Temat var läs- och skrivsvårigheter och tillfälle gavs till idé- och erfarenhetsutbyte kring läsfrämjande aktiviteter i barn- och ungdomsorganisationer.

BISTÅND OCH GRUNDUTBILDNING/ALFABETISERING, konferens, Sörmarka, Norge, 14-15 juni

Konferensen handlade om nordisk uppföljning inom biståndsorganisationerna och unescokommissionerna av Världskonferensen utbildning för alla. Kommittéordförande deltog som observatör för svenska unescorådet. och talade kring Världskonferensen och dess uppföljning.

International Reading Association's (IRA) 13e VÄRLDSKONGRESS OM LÄSNING, Stockholm 3-6 juli

IRA är en världsomspännande organisation vars uppgift är att främja läs- och skrivförmåga och förbättra läsundervisningen. IRA bildades 1956, och har ca 73 000 medlemmar i 90 länder. Sverige är representerat genom SCIRA (Swedish Council of IRA). IRA samarbetar med Unesco och anordnar världsomfattande och regionala kongresser. Ett femtiotal kommittéer finns över världen, IRA ser som en av sina viktigaste uppgifter att eliminera analfabetismen i världen.

Den 13:e världskonferensen förberedades av en särskild kommitté, ordförande var lektor Britta Ericsson, universitetet i Linköping. Under förberedelserna hade organisationskommittén kontakter med läskunnighetskommittén som också träffande representanter för IRAs amerikanska sekretariat. Kommittén bidrog med ekonomiskt stöd till en utställning av material i samverkan med SÖ.

Kommitténs ordförande höll ett anförande vid kongressens öppnande. Kommittéledamoten professor Ingvar Lundberg presenterade resultat av svensk läsforskning. Hans presentation har publicerats i en rapport från Läskunnighetskommitténs svenska unescorådets skriftserie. Kommittéledamoten Kenneth Abrahamsson talade om Reading our future: Swedish policies for adult literacy, work transformation and active citizenship". Agneta Lind, SIDA - knuten som expert till läskunnighetskommittén - talade vid en session riktad till författare.

IFLA:s 56:e GENERALKONFERENS, Stockholm, 18-24 augusti

Sverige hade glädjen att sommaren 1990 vara värd för två världsomfattande arrangemang med anknytning till läskunnighetsåret. Både IRA- se ovan - och den internationella biblioteksorganisationen, IFLA, möttes här. IFLA grundades 1927 och är en självständig internationell icke-statlig organisation. Dess syfte är att främja global förståelse, samarbete, diskussion, forskning och utveckling kringbiblioteks- och informationsvetenskap och att erbjuda ett forum för bibliotekariers representation i internationella frågor. IFLA har 1 243 medlemmar (föreningar och institutioner) i 19 länder. Läskunnighetskommittén gav ekonomiskt stöd till ett möte om det nya programmet om u-landsbiblioteken (ALP) som antogs vid IFLA-konferensen. (Se ovan). Kommitténs ordförande deltog med ett anförande om läskunnighetsåret och om vikten av tillgång till böcker och bib-

liotek för att uppehålla och främja läsutveckling. Vidare medverkande kommitté-ledamoten Kenneth Abrahamsson i en session om studiecirklar och bibliotek.

Möte mellan de nordiska unescokommissionerna i Vasa, Finland, 27-29 augusti
Vid det årliga mötet mellan de nordiska unescokommissionerna, vilket denna gång ägde rum i Vasa, Finland, diskuterades bl a gemensamt nordiskt samarbete vid den internationella utbildningskonferensen i Genève i september 1990. I den svenska delegationen ingick bl a ledamoten av svenska unescorådet och läskunnighetskommittén Ingegerd Wärnersson som senare utsetts till ordförande i unescorådets utskott för läskunnighetsfrågor.

INTERNATIONELLA UTBILDNINGSKONFERENSEN i Genève, 42a sessionen, 3-8 september 1990

Konferensen organiserades som ett första uppföljningsmöte efter Världskonferensen utbildning för alla i Thailand. Syftet var dels att fortsätta Världskonferensens arbete genom att i kretsen av utbildningsexperten utveckla tankar om innehållet i grundläggande utbildning, dels att ge en första världsomfattande rapportering om hur långt rekommendationerna från Världskonferensen förverkligats.

Läskunnighetskommitténs ordförande ledde den svenska delegationen, som förberett arbetet dels genom samverkan mellan de svenska deltagarna vid Världskonferensen i Thailand och dels vid ett möte i Finland mellan de nordiska unescokommissionerna. Dokument och slutrapport från konferensen finns tillgängliga hos svenska unescorådet.

Utställningen KUNSKAP MOT FATTIGDOM, SIDA's U-Forum, invigning 13 september

För att uppmärksamma läskunnighetsåret och den kamp som ska föras under hela 90-talet mot analfabetismen har SIDA i samarbete med Riksutställningar gjort en vandringsutställning främst riktad till grundskolans högstadium, gymnasiet, komvux/grundvux. Utställningen öppnades av SIDA's generaldirektör, Carl Tham och läskunnighetskommitténs ordförande.

BOK & BIBLIOTEKSMÄSSAN - EN NORDISK KULTURMANIFESTATION, Göteborg, 13-16 september

Läskunnighetskommittén anordnade två seminarier vid mässan; "Ord utan gränser - ett samtal om läskunnighet och läsandet i i-land och u-land" och "Om ordsinne och läsförmåga - ett seminarium om dyslexiproblemet". H.M. Drottningen övervarade båda dessa. Seminarierna var fullsatta och rönste stor uppskattning från mässpubliken. Kommittén delade monter med skolöverstyrelsen och spred informationsmaterial.

Seminarium "OM LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER" med SVENSKA DYSLEXI-STIFTELSEN, Karolinska institutet 29 oktober

Stiftelsen fick ekonomiskt stöd från kommittén för arrangemanget, ca 450 deltagare. Deltagarna representerade skolor i hela landet, och föredrag hölls av bl a professorerna David Ingvar och Curt von Euler.

FN-VECKA vid LO-skolan i Viskadalen, Borås, 21 - 26 oktober

Temat för FN-veckan var "FN till hjälp för de svaga?", och TCO och LO arrangerade. Läskunnighetskommitténs ordförande medverkade på temat "Vad kan vi göra åt analfabetismen?"

Svenska Facklärarförbundets lokalavdelning i Södertälje höll en internationell utbildningskonferens i Södertälje den 9 november. Kommitténs ordförande talar om läskunnighetsåret.

Konferens om LÄSKUNNIGHET I FINLAND

12-13 november 1991 genomfördes i Tammerfors en konferens om funktionell läskunnighet. Kommittéledamoten Kenneth Abrahamsson medverkade.

BARNS LÄSUTVECKLING OCH LÄSNING, symposium, Stockholm 15-16 november
Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap, ASLA (Association Suédoise de Linguistique Appliquée) fick stöd från läskunnighetskommittén för ett symposium om barns läsning, 15-16 november. Läskunnighetskommitténs ordförande inledde och kommittéledamoten professor Ingvar Lundberg talade om dyslexi.

UIE-KONFERENS i Hamburg

Unescos Institute for Education i Hamburg arrangerade tillsammans med CERI/OECD, med stöd av EG, ett seminarium på temat Functional Literacy in Eastern and Western Europe, 19-22 november 1990. Syftet var att inventera i vilken grad studier av funktionell läskunnighet gjorts för olika grupper vuxna i olika länder, och att diskutera behovet av nätverk och fortsatta kontakter i ett Europa i förändring. Kommittéledamoten Kenneth Abrahamsson deltog.

Konferens i Jönköping

Den 7 december 1990 genomförde skolöverstyrelsen en konferens i Jönköping om rätten till kunskap för **vuxna med funktionshinder**. Kommittéledamoten Kenneth Abrahamsson deltog.

B. INFORMATIONSMATERIAL

Denna förteckning innehåller det material som kommittén använde i sitt informationsarbete under året. En del material har tillkommit på kommitténs initiativ och annat har även fått kommitténs ekonomiska stöd.

Affischkampanj

Under september 1990 affischerade vi på 200 tavlor i Stockholm och Göteborg. Affischen ingick resten av året i vårt informationsmaterial.

Upprop

Inför den internationella läskunnighetsdagen den 8 september framställdes ett upprop, se bilaga 4.

"Läsning för alla"

Under året producerade läskunnighetskommitténs kansli ett informationsblad kallat Läsning för alla. Det innehöll idéer och tips om läsfrämjande aktiviteter, boktips och artiklar av olika personer engagerade i läskunnighetsarbetet.

Ung läslust

Tidskriften Uppväxtvillkor utges av statens ungdomsråd. I nr 2 1990 "Ung läslust" finns intervjuer med ungdomar om läsoplevelser och artiklar om ungdomsböcker. Beställs via Statens ungdomsråd tel 08 - 669 04 40 (finns även på bibliotek)

Studiematerial Kunskap - vägen till rättvisa

Materialet är producerad på Marieborgs folkhögskolas internationella enhet. Det består av bildband med kasset plus texthäfte. Det berättar om infödda och invandrade svenskers problem, och om Paolo Freires pedagogik och hur den tillämpas i Sao Paolo. Kan beställas från: Marieborgs internationella enhet, Södra promenaden 81,602 34 Norrköping, Tel 011/16 93 10, 16 77 93

Rätten till kunskap - kampen för läskunnighet i tredje världen

Skriften beskriver hur u-länderna försöker befria sina skolor från det koloniala arvet, och om konflikterna mellan skolan och det gamla samhället och hur skuld-

kristen slår ut många länders utbildningssystem. Den ger också exempel på svenska biståndsinsatser för bättre basutbildning. Kan beställas från: Bok-SIDA, 105 25 Stockholm, Tel 08/728 51 12

Lättlästa nyhetstidningen "8 SIDOR", temabilaga om läs- och skrivsvårigheter
Till den internationella läskunnighetsdagen den 8 september utkom den lättlästa nyhetstidningen "8 sidor" som ges ut av Stiftelsen för lättlästa böcker, litteratur och nyhetsinformation med ett nummer som innehöll en bilaga med flera artiklar om läs- och skrivsvårigheter.

Fackjournalen

LOs tidskrift Fackjournalen, som når samtliga förtroendevalda inom LO producerade ett temanummer om läs- och skrivsvårigheter. Det innehåller intervjuer med dyslektiker och forskare. Den tar upp problemen för invand-rare och belyser vad LO gör för skrivsvaga medlemmar. Kan beställas på bibliotek eller från LOs informationsenhet, 105 53 Stockholm. Tel 08 - 796 25 00.

Barn och Kultur

Tidskriftens nr 1/90 är ett temanummer om läskunnighet. Bland rubrikerna: ABC-droppar är lika viktiga som AD-droppar! Lässvaga har också rätt till kultur! (Upp-lagan är slut, men finns på bibliotek)

"Faktamapp om fns internationella läskunnighetsår 1990 och analfabetism"

En faktamapp om läskunnighetsåret har producerats av Svenska FN-förbundet och finansierats av Läskunnighetskommittén. Den innehåller handledning för lärare och informationsmaterial - bland annat om olika solidaritetsprojekt i tredje världen - och över-headunderlag med fakta. Mappen innehåller även mer allmän information om u-länder, varför den är användbar även efter årets slut. Upplysningar via Svenska FN-förbundet, Box 15 115, 104 65 Stockholm.

"Abc för lärare" om det internationella läskunnighetsåret"

Läskunnighetskommittén producerade ett informationsblad, som inhäftades i SÖs tidskrift Läroplansdebatt och nådde ca 138 000 lärare i grundskolan. Bladet innehöll bland annat fakta om vad det skulle kosta att nå alla barn med grundläggande utbildning och information och lästips.

SiL INFORMERAR Temanummer nr 3/4 1990 "Läs- och skrivsvårigheter"

Kan beställas från SiL (Statens institut för läromedel) lagret, Örebro tel: 019/ 12 44 65 SiL gav under året också ut en läromedelsförteckning för elever med läs- och skrivsvårigheter, den innehåller även artiklar av Ingvar Lundberg och Karin Taube.

INTERNATIONELLT MATERIAL

Unesco har producerat material kring läskunnighetsåret, bla häften med artiklar som samlats under rubriken, Literacy Lessons, och tidskriften The Challenge med bl a ett temanummer om kvinnor. Kan beställas från: Svenska unescorådet, utbildningsdepartementet, 103 33 Stockholm.

8 SEPTEMBER

Den 8 september är den internationella läskunnighetsdagen. Under 1990 firades dagen runt om i landet med bokbord, öppna hus, teater osv. I Stockholms Konserthus arrangerade läskunnighetskommittén i samarbete med FMLS, Stockholms FN-förening, Stiftelsen för lättlästa böcker, litteratur och nyhetsinformation och Skolöverstyrelsen ett öppet hus om läs- och skrivsvårigheter. Bl a framträdde professorerna Eve Malmqvist, Curt von Euler, Egil Johansson och David Ingvar, samt generaldirektör Erland Ringborg, Skolöverstyrelsen och statsrådet Bengt Lindqvist samt Inga-Stina Hallberg från Skriv-Knuten och dyslexikonsulent Ingrid Uhler. Skådespelaren Sven Wollter medverkade med poesuppläsning.

C. INFORMATION TILL ORGANISATIONER MM

Elevorganisationen och Riksförbundet Hem och Skola
Kommittén har under året utbytt information med dessa organisationer.

Kommunerna

Vid tre tillfällen under året har kommittén sänt information och material till samtliga kommuner, med skrivelser ställda till kommunstyrelsens ordförande. I dessa har vi uppmanat till aktivitet i samverkan mellan skola, bibliotek och kulturverksamhet för att belysa läskunnighetsåret. Före den internationella läskunnighetsdagen - 8 september - ombads kommunerna medverka till att denna dag 1990 skulle bli en "sjudande läsfest runt landet". Inför riksdagens sommaravslutning uppmanade kommittén också samtliga riksdagsledamöter att ta upp läskunnighetsåret i sina hemorter.

Kvinnorganisationerna

Läskunnighetskommittén har under året bildat ett nätverk tillsammans med svenska kvinnorganisationer, vilka arbetar med eller är intresserade av alfabetisering av kvinnor i u-länder. Kommittén har även haft kontakt med SIDA:s kvinnoråd (KIB).

En informationsbroschyr om läskunnigheten för kvinnor i världen och erfarenheterna av kvinnoalfabetisering "Till systrars hjälp" har utarbetats. Den presenterar även de olika organisationer i Sverige som arbetar med detta. Broschyren presenterades vid ett möte den 30 november, under medverkan av Lina Mogaia från Mocambique, som fått 1991 års individuella AIC-pris. En fortsatt informell samverkan kommer att ske med Svenska Unifem som sammankallande och i kontakt med KIB. Nätverket kommer att kunna utgöra en kontaktyta för unescorådets läskunnighetsutskott.

Vi har haft kontakter med företrädare för läskunnighetsarbete bland kvinnor i Mocambique, Kenya, Guatemala och Indien, och med kvinnor från SWAPOs kvinnorganisation. Kommittén har anslagit medel för att kvinnliga deltagare vid Världskonferensen utbildning för alla, och vid IFLA-konferensen i Sverige, till resa för en kvinna i Bangladesh som studerat gatubarnens liv och situation i Brasilien och till projekt i Kenya och Guatemala. Vid Fistulasjukhuset i Etiopien behandlas kvinnor med svåra underlivsskador på grund av omskärelse, verksamheten stöds av olika svenska kvinnorganisationer, och kommittén har finansierat ett ettårigt försök med läsinlärning bland patienterna.

Kommittén har beskostat översättning av rapporten från det internationella symposium om "Kvinnor och läskunnighet i går, i dag och i morgon" som anordnades den 8 oktober 1989 vid Stockholms Universitet.

Genom läskunnighetskommitténs initiativ har Unesco anslagit medel från det s k Participation Programme för ett internationellt symposium "Women and literacy development", Linköping 12-14 augusti 1991.

Icke-statliga organisationer

I Världskonferensen deltog ett stort antal icke-statliga organisationer (NGOs). Slutdokumenten från konferensen understryker betydelsen och behovet av sådana organisationers medverkan i arbetet mot analfabetismen.

Det finns f.n. inte något organ som knyter samman de olika icke-statliga organisationerna med varandra eller med FN:s fackorgan, eller andra intressenter inom området. För att starta en process som eventuellt kan leda till bildandet av ett

världsomspännande nätverk av NGOs anordnades ett möte på Unescos i Paris den 16-17 juli 1990 på initiativ av ordförandena i Unescos permanenta kommitté för icke-statliga organisationer och Unicefs motsvarighet till denna. Bland deltagarna fanns bl a också företrädare för Unesco, Unicef, UNDP och Världsbanken. Mötet mynnade ut i ett förslag till ett "Utbildning för alla - nätverk". Förslaget har gått ut på världsomfattande remiss. Bl a har sponsorerna av Världskonferensen tillfrågats om värdet av ett nätverk och intresse för att delta i arbetet.

D. BÖCKER, BIBLIOTEK OCH LÄSNING

IFLAs 56:e GENERALKONFERENS ,Stockholm ,18-24 augusti

Sverige hade glädjen att sommaren 1990 vara värd för två världsomfattande arrangemang med anknytning till läskunnighetsåret. Både IRA- se ovan - och den internationella biblioteksorganisationen, IFLA, möttes här. IFLA höll sin 56:e generalkonferens i augusti. IFLA grundades 1927 och är en självständig internationell icke-statlig organisation. Dess syfte är att främja global förståelse, samarbete, diskussion, forskning och utveckling inom biblioteks- och informationsvetenskap och att vara ett forum genom vilket bibliotekariéer representeras i internationella frågor. Läskunnighetskommittén stödde ekonomiskt ett möte som var ett led i arbetet för det nya programmet om u-landsbiblioteken (ALP) som antogs vid IFLA-konferensen. Kommitténs ordförande deltog med ett anförande om läskunnighetsåret och om vikten av tillgång till böcker och bibliotek för att uppehålla och främja läsutveckling.

INTERNATIONELL BARNBOK

Sverige har medverkat i en internationell barnbok som givits ut av Asian Cultural Centre for Unesco i Tokyo inför läskunnighetsåret. "Guess what I am doing?" heter den och innehåller ramsor och sagor från olika länder och hälsningar från barn i olika delar av världen. Den har i Sverige distribuerats bland annat till kommunala bibliotek.

KOMMUNALA BIBLIOTEK

De kommunala bibliotekens intresse för läskunnighetsåret har varit mycket stort, och många små utställningar kring olika teman har gjorts bland annat med hjälp av informationsmaterial från kommittén. IFLA-konferensen i Stockholm bidrog också till att bibliotekens vikt och funktion - inte minst under läskunnighetsåret - fick uppmärksamhet i massmedia.

Konferens för KULTURNÄMNSORDFÖRANDE OCH BIBLIOTEKARIER/KULTURCHEFER I SMÅ OCH MEDELSTORA KOMMUNER, Båstad 24-25 april

Se ovan under Bil 1. A. Konferenser etc.

LÄSA FÖR LIVET -mässa, Stockholm 17 maj

Se ovan under Bil 1. A. Konferenser etc.

LÄSLUST - inspirationsseminarium för barn och ungdomsorganisationerna 22 maj

Se ovan under Bil 1. A. Konferenser etc.

ANTOLOGIN "LÄSFEBER - OM LÄSNINGENS LUST OCH PLÅGA"

I Litteraturfrämjandets serie En bok för alla (september1991) utkom en antologi med litterära texter om och kring läsningens lust och plåga. Den har tillkommit genom stöd från Läskunnighetskommittén. Nyskrivet material och klassiska texter ingår, och boken illustreras med teckningar. Antologin kommer att förses med studie-handledning för att den ska kunna användas i studieverksamhet. Avsikten med boken är att den ska vara spännande, tankeväckande, vacker och inbjuda till

läslust. Redaktör för antologin är kommittéledamoten, författaren Torgny Karnstedt.

E. FORSKNING

Kommittén har enligt sina direktiv haft att sammanställa svenska forskningsresultat och andra erfarenheter inom läskunnighetsområdet. Vid IRA-konferensen (se ovan) presenterade kommittéledamoten professor Ingvar Lundberg vid psykologiska institutionen vid universitetet i Umeå forskningsresultat om läsning. Detta material har senare kompletterats och sammanställts i en engelskspråkig rapport "A decade of Reading Research in Sweden". Den kan beställas från: Svenska unescorådet, utbildningsdepartementet, 103 33 Stockholm.

F. LÄSINLÄRNING, LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER

International Reading Association's (IRA) 13e VÄRLDSKONGRESS OM LÄSNING, Stockholm 3-6 juli

Se ovan under Bil .1. A. Konferenser etc.

BARNS LÄSUTVECKLING OCH LÄSNING, symposium, Stockholm 15-16 november
Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap, ASLA (Association Suédoise de Linguistique Appliquée) fick stöd för ett symposium om barns läsning, 15-16 november. Läskunnighetskommitténs ordförande höll inledningsanförande och kommittéledamoten professor Ingvar Lundberg höll plenaranförande om dyslexi.

SEMINARIUM OM DYSLEXIPROBLEMET, GÖTEBORG 14 september

Se ovan under Bok och Biblioteksmässan.

Kursdag "OM LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER", Karolinska Institutet, Stockholm, 29 oktober

Se ovan under Bil .1. A. Konferenser etc.

Besök hos SKRIVHÖRNAN I LINKÖPING, 27 februari

Kommittén gjorde studiebesök hos Skrivhörnan och tog del av dess verksamhet för vuxna med läs- och skrivsvårigheter. Ett möte för erfarenhetsutbyte och information hölls med företrädare för skolstyrelser och kulturnämnder i Östergötlands län. Där diskuterades bland annat stöd till en teaterföreställning om läs- och skrivsvårigheter, kommittén gav ekonomiskt stöd till teatergruppen Ikaros (Norrköping) arbete med en föreställning som hade premiär på den internationella läskunnighetsdagen 8 september.

Den lättlästa nyhetstidningen "8 SIDOR", temabilaga om läs- och skrivsvårigheter

Se ovan under Bil 1. B. Informationsmaterial

RUNDA BORDSSAMTAL OM LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER, Stockholm 27 november

Ett antal experter inbjöds till ett samtal på utbildningsdepartementet om läs- och skrivsvårigheter. Detta var ett led i kommitténs strävanden skapa ett bättre samarbete mellan expertis inom vetenskapliga discipliner och dem som arbetar praktiskt med problemen.

G. LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER I ARBETSLIVET

Kommittén har fört diskussioner med LO och SAF om de läs- och skrivproblem som finns i arbetslivet. LOs tidning "Fackjournalen" har gjort ett temanummer om läs- och skrivsvårigheter, se ovan.

H. BARN OCH UNGDOM

Kursdag för KYRKA OCH SAMFUND inom ramen för FNs internationella läskunnighetsår.

I samarbete mellan svenska kyrkans församlingsnämnd, frikyrkorådet och läskunnighetskommittén planeras en programdag med rubriken "Att läsa och skriva: Läs- och skrivsvårigheter". Syftet med den planerade träffen är att förmedla information till och erfarenheter mellan de som arbetar inom konfirmandundervisningen.

LÄSLUST - inspirationseminarium för barn och ungdomsorganisationerna 22 maj

Se ovan.

"BARN OCH KULTUR"

Se ovan.

Svenska BARNBOKSINSTITUTET

Den svenska barnboken fyller 400 år under 1991. Under läskunnighetsåret har institutet gjort en utställning om ABC-, läse- och LL-böcker i Sverige.

TIDNINGEN I SKOLAN

Svenska Tidningsutgivareföreningens kampanj tidningen i skolan (TIS) publicerade under sommaren 1990 stora annonser i dagstidningar. Dessa behandlade olika aspekter på läskunnigheten, bl a vikten av läskunnighet för att motverka krig och miljöförstöring och för att kunna göra politiska åsikter hörda.

LÄTTLÄSTA BÖCKER

Statens institut för läromedel anordnade i februari ett öppet hus om lättlästa böcker och har under hösten -90 gett ut en över läromedels förteckning och ett nummer av tidskriften SIL informerar på samma tema. Se ovan.

I. ICKE-STATLIGA ORGANISATIONER (NGOs)

En särskilt internationell samordningsgrupp för icke-statliga organisationers insatser under läskunnighetsåret har arbetat med säte i Toronto, Kanada. I denna *International Task Force on Literacy* ingår bland andra läskunnighetskommitténs expert Agneta Lind, SIDA. Gruppens verksamhet avslutades med ett möte i Berlin under 1991.

Seminarium för ICKE-STATLIGA ORGANISATIONER (NGOs)

I samverkan med UDs ambassadör med ansvar för kontakter med de internationella icke-statligaorganisationerna och Folkbildningsförbundet hade kommittén planerat ett seminarium om de icke-statliga organisationernas insatser. Seminariet måste tyvärr inställas på grund av för få deltagare.

BILAGA 2**KOMMITTÉLEDAMÖTERNA OM LÄSKUNNIGHETSÅRET.**

1. Böcker och solceller - 2 000-talets exportvara? K G Biörsmark
2. Läsning från en forskares perspektiv. Ingvar Lundberg
3. Vi får inte låta kunskapen förfalla. Ingemar Gustafsson.
4. I korsdraget mellan levande lokalt kulturliv och läskunnighet föds demokratin. Karin Perers.
5. Att vilja men inte kunna - och att kunna men inte vilja. Torgny Karnstedt.
6. Kvinnor och alfabetisering. Agneta Lind
7. Jomtien - och se'n? Bo Wilén
8. Tankar vid läskunnighetsårets slut. Ingegerd Wärnersson
9. Röster om läskunnigheten. Solveig Paulsson
10. Läskunnighetsåret i Sverige - ett brokigt kunskapståg med många vagnar, Kenneth Abrahamsson
11. Barnen i världen. Lisbeth Palme

BÖCKER OCH SOLCELLER - 2000-TALET'S EXPORTVARA?

av Karl-Göran Biörsmark, Norrköping
riksdagsledamot,
ledamot av utrikesutskottet,
vice ordförande i läskunnighetskommittén

"Schas katta!!! Och katten sprang till skogs och kom ALDRIG mer igen".

Än idag, femtio år senare, kan jag se katten i talltoppen och den lilla gumman som går gråtande på gårdsplanen längtande efter sin katt.

Var det min första läsoplevelse?

Eller var det manne berättelsen från Gamla Testamentet om David som med sin stenslunga besegrar jätten Goliat? Eller var det Bockarna Bruse eller Pelles nya kläder? Det kommer jag inte håg. Jag vet bara att det var mamma som förde mig in i böckernas värld genom att ofta och engagerat läsa sagor och berättelser som satte fantasin i rörelse.

Att växa upp i en omgivning där det är en självklarhet att böcker finns och där läsinläringen i skolan öppnar nya möjligheter till berikande läsoplevelser är ett privilegium.

"FAR ROR. MOR ÄR RAR"

Varligt förmedlades läsandets mysterium. Böckerna, serietidningarna, sångerna, frimärks-katalogerna, modellflygplansritningarna - allt låg väntande att få sprida sitt budskap.

Det fina med boken är att den finns där när helst läslusten grabbar tag - alla tider på dygnet. Den är inte tidsbunden som söndagsmatinén eller dagens TV-program. Boken blir följeslagaren och vännen utan gränser.

Det tryckta ordet är oslagbart - tidningen på bussen, promemorian på tåget, boken på nattduks-bordet på armlängds avstånd morgon som kväll eller under sömnlös natt, kartboken med sina sekundsabba förflyttningar till världens alla hörn.

Att läsa är att upptäcka, utforska, se och känna. Visserligen kan detta åstadkommas utan att man tillskansat sig läsandets konst. Att lyssna till en god berättelse eller genom dramatiska konstater få fantasieggande upplevelser har betydelse och betyder mycket för många. Men berättaren kanske inte alltid finns till hands när tillfället är rätt för lyssnaren. Berättaren plockar man inte lika lätt som boken ner från hyllan, när lusten och längtan efter en god berättelse känns trängande. Dock är det så, att för att kunna nyttja boken krävs berättelsens transkription till bokstäver, ord och meningar samt användarens förmåga att tyda - att kunna läsa.

Självklarheter. Så kan det tyckas för Dig som läser detta. Så är det dock inte för den miljard män, kvinnor och barn som idag inte fått och inte kommer att få chansen att tillägna sig läsandets konst.

Stanna upp ett tag och tänk efter hur Din tillvaro skulle gestalta sig, om Du vore en bland den miljard som inte har möjlighet att tillgodogöra sig det skrivna ordet. Strax ska Du förstå. Vad tänkte Du på först? Gatunamnen eller annonserna, brevet, textremsan på TV eller tidningen, promemorian, bakreceptet eller bibelversen? Kanske diktraderna?

Det är en mänsklig och demokratisk rättighet att få lära sig läsa. Det är en skyldighet för varje demokratiskt samhälle att lära sitt folk läsa och skriva. Utan läskunnighet blir demokratin bräcklig. Risken är stor att de mänskliga rättigheterna försvagas i länder med låg läskunnighet bland befolkningen.

För en tid sedan vandrade jag fram på Femte avenyn i New York. "The biggest bookshop in the world" stod det på en skylt. Jag gick in. När jag vandrade bland bokhyllorna i "världens största bokhandel" for tankarna till alla platser i världen där boken är en bristvara. Många är de som en gång lärt sig läsa men tappat förmågan på grund av brist på böcker. Avsaknaden av böcker på det egna språket är stor. Böcker som knyter an till den egna kulturen saknas ibland helt. En stor uppgift för oss som har floder av litteratur inom räckhåll är att bidra till spridningen av det tryckta ordet till länder där böcker är en bristvara.

I en by i Botswana vid gränsen till Sydafrika finns ett bibliotek. Ett "stort" bibliotek. Minst 150 böcker. Men klockan sju varje kväll faller mörkret och någon elektricitet har inte dragits fram till byarna i området. Det unika med byn Sikwane är emellertid inte bara att man skaffat ett bibliotek med minst 150 böcker. Man har också en solfångare på taket. Soltimmar är sannerligen ingen bristvara i dessa trakter. Solstrålarna förvandlas till el-energi och läslampan lyser natten lång.

Böcker och solceller - 2000-talets exportvara. Varför inte? Det vore en god hjälp för att förverkliga FN:s mål att vid ingången till nästa sekel ha utrotat analfabetismen i världen!

LÄSNING FRÅN EN FORSKARES PERSPEKTIV

av Ingvar Lundberg, Umeå
 Professor i psykologi vid Umeå Universitet.
 Ledamot i läskunnighetskommittén.

Vad sker när vi läser? Varför har somliga människor svårt att lära sig läsa? Vilken undervisningsmetod är bäst vid en första läsinläringen? Vilken roll spelar läsningen i vuxna människors liv? Hur har läskunnigheten utvecklats historiskt? Hur utbredd är läskunnigheten i olika delar av världen?

Frågor av detta slag har varit intressanta och viktiga utmaningar för forskare från många discipliner under de senaste årtiondena. Redan 1908 hävdade Edmund Huey att det var höjdpunkten av en psykologs insikt att förstå sig på läsprocessen, eftersom hela det mänskliga psykets komplicerade maskineri är igång under läsning. Det är emellertid först under senare år som läsning kommit i verkligt fokus för den psykologiska forskningen. En bidragade orsak till dagens livaktiga läsforskning är den snabba utvecklingen av kognitionspsykologin och språkpsykologin. Upptäcker inom neurobiologin och nya tekniker har också öppnat nya möjligheter för forskningen om läs- och skrivsvårigheter. Samtidigt pressar kunskapssamhället på med stegrande krav på avancerad läsförmåga hos allt fler medborgare.

Svenska forskare har varit väl framme i denna kunskapsutveckling. En ganska detaljerad översikt av den svenska läsforskningen under 80-talet har presenterats i en särskild rapport på engelska från kommittén (Lundberg 1990). Här skall endast några frågor av mer allmän natur tas upp.

När människor tänker tillbaka på sin läsinläring, erinrar sig de oftast några spännande veckor i början av första klass i skolan när den alfabetiska koden "knäcktes" och krumelurerna på papperet tog form och blev till ord och mening. Läsinläringen betraktas som en kort, rentav ganska abrupt eller språngvis fas i utvecklingen, där man gick från analfabetismens mörker till läskunnighetens klarhet. En ny värld av fantasi och möjligheter låg öppen.

Barnet väg till skriften

Svensk läsforskning har på olika sätt visat att denna mentala revolution i barnens liv i själva verket har en intressant och spännande förhistoria. Långt före skolstarten äger en viktig utveckling rum som banar vägen för den mer formella läsinläringen i skolan. Under förskoletiden utsätts de flesta barn i vårt samhälle för en informell skriftspråklig socialisation. Genom föräldrar, äldre syskon och kamrater lär de sig vad skrift är, vilken funktion skriften kan ha, vilka konventioner som utmärker skriftspråket. Under sagoläsning och berättande kommer de i kontakt med ett språk som överskrider gränserna för "här och nu". Utan att ännu kunna hantera den alfabetiska koden skriver de på lek, låtsasläser och följer händeseförlopp i bilderböcker. Genom rim, ramsor och språklekar blir de medvetna om språkets formsida, vilket banar väg för förmågan att segmentera talet på det sätt som skriften gör. Här har vi i själva verket att göra med ett ovanligt väletablerat sammanhang i utvecklingspsykologin. Oxfordprofessorn Peter Bryan karakteriserade detta så här:

"The discovery of a strong relationship between children's phonological awareness and their progress in learning to read is one of the great successes of modern psychology".

Svenska forskare har i hög grad bidragit till denna framgång, bl a genom att visa att barns medvetenhet om språkets ljudstruktur är en viktig förutsättning för

framgång i läsinlärningen, samtidigt som läsinlärningen ytterligare skärper den medvetenhet. Den pedagogiska konsekvensen av denna kunskap är uppenbar. Om man vill förebygga lässvårigheter och om man vill göra barnens möte med skriften mjukare och mer lustfyllt, bör man redan i förskolan på ett mer planmässigt sätt arbeta med språket, gå på upptäcktsfärd i språkets formvärld, rimma, läsa ramsor, undersöka meningar och ord, leka med språket etc.

Läsförståelse och lässvårigheter

När det gäller den fortsatta läsutvecklingen har svenska forskare också gjort viktiga insatser. Utgångspunkten har varit att läsförståelse är en aktiv, konstruktiv, process, där läsarens förhållningssätt på ett avgörande sätt bestämmer förståelsen. Nya, datorbaserade metoder har utvecklats för att man mer i detalj skall kunna studera vad som sker när vi läser. Inom litteraturvetenskapen har receptionsforskningen kartlagt hur läsarna tar emot litterära texter, hur barn tolkar poesi och vilka bakgrundsfaktorer som bestämmer tolkningsnivån.

En del barn har överraskande svårt att lära sig läsa och skriva. En numera vanlig beteckning för sådana svårigheter är dyslexi. De flesta forskare är överens om att dyslexi primärt handlar om speciella svårigheter med skriften på ordnivå. Den dyslektiske eleven har således i första hand problem med att snabbt och säkert (automatiskt) avläsa ord och stava ord korrekt. Neurologiska och genetiska faktorer finns ofta med som en bakgrund till svårigheterna. Som sekundära konsekvenser av problemen med orden följer ofta socio-emotionella problem, ibland av mycket allvarlig art. Svenska forskare har lämnat viktiga bidrag till vår förståelse av dyslexins natur. Problemens allvar och omfattning har emellertid också lett till att en del dåligt grundade patentkurer anbefalls för att avhjälpa dyslexi. Forskarna har här ett stort ansvar att sprida saklig information.

Nyligen har Svenska Dyslexistiftelsen grundats bl a med syftet att stödja och stimulera kunskapsutvecklingen och informationsspridningen om dyslexi som biologiskt, intellektuellt och socialt handikapp. Den på svenskt initiativ grundade Rodin-Akademin har lyckats mobilisera aktivt intresse för dyslexi bland världens ledande forskare inom neurovetenskap, humangenetik, lingvistik och utvecklingspsykologi. Årligen samlar akademien framstående företrädare för olika discipliner till symposier och "workshops" runtom i världen. Den stora dyslexikonferensen på Wenner-Gren Center i Stockholm 1988 finns nu dokumenterad i volymen "Brain and reading" (von Euler, Lundberg & Lennerstrand).

Sverige och världen

Bland de pågående svenska forskningsprojekten om läsning bör här särskilt nämnas Sveriges deltagande i en stor internationell undersökning om läskunnighet bland 9-åringar och 14-åringar. Det gäller IEAs (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) projekt om "Reading Literacy", ett av alla tiders största skolforskningsprojekt, som omfattar 36 länder, närmare 300 000 barn och 10-tusentals lärare. Sverige finns representerat i den vetenskapliga ledningsgruppen för denna gigantiska undersökning och har mycket aktivt kunnat påverka innehållet och uppläggningsen. Förutom olika sidor av läskunnigheten undersöks också läsvanor och läsintressen hos barnen. Resultaten sätts i relation till olika bakgrundsfaktorer i samhälle, skola och hemmiljö. Genom att alla slag länder (i-länder och u-länder) och alla slags skolsystem medverkar kan man få unika kunskaper om de faktorer som begränsar respektive hindrar en god läsutveckling. Därmed får man också underlag för konkreta förändringar av skolpolitik, undervisningsmetoder och för mer allmänna samhällsinsatser.

Ett speciellt svenskt initiativ i samband med IEA-undersökningen är att särskilt uppmärksamma invandrarelevernas situation. Vi skall dels se efter hur olika kate-

gorier av sådana elever klarar de olika läsuppgifterna på svenska. Genom att instrumenten finns utformade på 26 olika språk har vi också goda möjligheter att ge invandrarelever läsuppgifter på deras hemspråk och kan så jämföra dem med representativa urval av elever i hemländerna. Inverkan av sociala och lingvistiska faktorer kan här få en unik belysning.

Den stora pilotomgången eller generalrepetitionen för IEA-projektet har genomförts under 1990. Huvudundersökningen äger rum under våren 1991. Den första internationella rapporten utkommer 1991. Redan under pilotundersökningen kunde man konstatera att läget för de svenska eleverna såg ljus ut. Men det är ännu allt för tidigt för att dra några närmare slutsatser.

Inom ramen för den nationella utvärderingen av svensk skola genomförs kunskaps- och färdighetsmätningar i årskurs 2, 5 och 9. Under 1989 studerades bl a läs- och skrivfärdigheter hos representativa urval av elever i årskurs 2 och 5. Det unika med den svenska utvärderingen, jämfört med utvärderingar i många andra länder, är att prövningarna omfattar så många olika färdighets- och kunskapsområden för samma individer. Provprogrammet för ett enskilt barn kan således omfatta uppåt 20 timmars verksamhet. Detta innebär att man kan studera läs- och skrivfärdigheter i relation till andra skolämnen och analysera dem i sitt funktionella sammanhang.

En särdeles intressant sida i svensk läsforskning är de historiska undersökningarna av hur en allmänt utbredd läskunnighet kom till stånd långt innan vi hade en obligatorisk skola. Dessa historiska studier kan också ge perspektiv på de globala alfabetiseringssträvandena i vår tid.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att svensk läsforskning är inne i en aktiv och produktiv fas. Projekten rör sig i olika riktningar. En del strävar att komma åt inre mentala processer vid läsandet; andra riktas mer utåt mot de pedagogiska förloppen eller rent av ut i världen som laboratorier; åter andra blickar tillbaka och ger oss förståelse av hur det har blivit som det är. Tillsammans handlar det om att ett systematiskt, organiserat, teoribaserat kunskapsökande skall hjälpa oss att undanröja hinder för och befrämja utvecklingen av goda läsfärdigheter hos alla medborgare. Det självklara och underförstådda antagandet är att sådana färdigheter är av avgörande betydelse för ett värdigt och produktivt liv.

VI FÅR INTE LÅTA KUNSKAPEN FÖRFALLA

av Ingemar Gustafsson, chef vid
SIDAs undervisningsbyrå,
ledamot i läskunnighetskommittén

Förra året utbetalades omkring 310 miljoner kr av det bilaterala biståndet till att förbättra undervisningen i elva av Sveriges programländer. Det var fem procent av det bilaterala biståndet, en ökning i absoluta tal, men en liten minskning i procent räknat, jämfört med tidigare år. Det gick till böcker, skolhus, lärarutbildning, utrustning med mera. Ca 70 procent gick till primärskola och vuxenutbildning, det övriga i huvudsak till yrkesutbildning. Detta har varit huvudområdena för svenskt undervisningsbistånd sedan början av 1970-talet. Satsningarna på yrkesutbildning går ännu längre tillbaka.

SIDA har som biståndsgivare varit ganska ensam om att betona basutbildning som det viktigaste på undervisningsområdet. Men hur skall undervisningsstandarden upprätthållas i tider av ekonomisk kris och allmänt förfall från primärnivån och uppåt?

De fattigaste av våra programländer, Guinea-Bissau, Mocambique, Tanzania och Zambia försöker att få ett fungerande skolsystem bl a med hjälp av bistånd. Det var lättare förr när de kunskaper som behövdes för att överleva i bondesamhället förmedlades av och inom familjen, utan det skrivna ordet som hjälpmedel. Uppbyggnaden av ett nationellt skolsystem har, för de fattigaste länderna varit en oundgänglig del av nationsbygget.

En viktig uppgift för biståndet på kort sikt är därför att ge en form av nödhjälp till utbildning, så att de framsteg som gjorts, och de är i många fall stora och mycket imponerande, inte går förlorade.

Utbildning är ett långsiktigt arbete, så det är viktigt att ha det historiska perspektivet klart för sig.

Utbildning för alla var ett av de viktigaste målen för de afrikanska regeringarna efter självständigheten. Antligen skulle alla få tillgång till den nya kunskap som varit exklusiv för missionärerna och kolonialtjänstemännen. Med införandet av en kultur som byggde på det skrivna ordet hade det blivit ett socialt och kulturellt handikapp att inte behärska detta. Framgång i det nya moderna samhälle som de nya afrikanska ledarna ville skapa kom att bli starkt knutet till formell utbildning. Det var också i praktiken urvalsgrunden för inträde i statsförvaltning och industri. Vi kan beklaga det examensraseri som detta förde med sig, med det är ett faktum och en realitet för alla dem som vill ha ett avlönat arbete. Att i krisens spår tvingas ge upp det som varit en av hörnpelarna i byggandet av en självständig nation är att undergräva det politiska systemet och statens legitimitet.

Men räcker det som motivering för en biståndsgivare som SIDA att satsa så stort frågar vän av ordning? Att utbildning behövs för arbete i modern industri och förvaltning sätts inte ifråga, men utbildning för alla? Får folk i allmänhet det bättre genom utbildning när det kanske är viktigare att få mat för dagen?

Utbildning är naturligtvis inte något universalmedel, men det finns idag tillräckligt underlag för att påstå att utbildning lönar sig även för de fattiga och inte bara som en förberedelse för fortsatt utbildning. Undersökningar visar att bönder med utbildning, som kan läsa och skriva producerar mera än bönder som saknar sådan utbildning. Vi skall då påminna oss att bönder i Afrika är kvinnor. På samma sätt finns ett positivt samband mellan mödrarnas utbildningsnivå, deras hälsa och barnens.

Dessa och liknande mätningar har varit avgörande för den svängning som skett inom Världsbanken i synen på utbildning och den treubbling av bankens insatser som är planerad. Den ekonomiska krisen är emellertid också en social kris och här finns ett perspektiv och ett motiv för SIDA att öka sitt stöd som mera sällan lyfts fram.

När kvaliteten försämras slår det mycket olika mot olika grupper. Spänningen mellan olika grupper växer när fattiga människor ställs utanför den urvalsprocess som utbildning också är. Även om mycket kan sägas om det rärvisa i detta så är den, sedan kolonialtiden, ett accepterat sätt att bestämma vem som skall ha tillgång till ett avlönat arbete och den status det har och vem som inte har det.

Kvalitetsförsämringen har också en internationell dimension. Uppbyggnaden av universitet var en symbol för de nya staterna. Med de afrikanska universitetens förfall riskerar detta symbolvärde att gå förlorat samtidigt som det visar att de fattiga länderna halkar ohjälpligt efter i den teknologiska liksom den mer allmänna kunskapsutvecklingen i den rika världen. Det borde vara oacceptabelt för det internationella samfundet och är för mig ett starkt skäl för ökade insatser. Det är i detta sammanhang viktigt att påminna sig att det internationella samfundet betonar att utbildning är en mänsklig rättighet. Varje människa måste få del av ett minimum av de kunskaper som är mänsklighetens gemensamma. Det argumentet får inte mindre tyngd när landet får ont om pengar.

Vad som här sagts får naturligtvis inte tolkas som att utbildning är alltings början och slut även om vi som arbetar med undervisningsbistånd till vardags, gärna intalar oss detta. Avvägningen måste alltid göras mot andra behov och detta är en politisk process i Tanzania liksom i Sverige. Frågan är då vad biståndsgivande länder som Sverige kan göra, som inte redan görs.

Det behövs som tidigare sagts, en slags nödhjälp, medan de fattiga länderna försöker ta sig ur krisen. Det gäller helt enkelt att förhindra att institutioner, från primärskolor till universitet, förfaller. Särskilt viktigt är då stödet till basutbildning. Givare som SIDA ställs här inför en rad svåra och delvis nya avgöranden. Anledningen är att allt bistånd hittills setts som ett bidrag till utbyggnad och till förbättring. Biståndsgivarna inklusive SIDA har tagit för givet att länderna har kunnat stå för de löpande kostnaderna och att det har funnits en fungerande administrativ struktur med planerare, skolinspektörer, rektorer och lärare som kan hantera systemet och biståndet. I de fattigaste länderna, jag fortsätter att betona de fattigaste, är så inte längre fallet.

Här öppnar sig två nya områden där biståndet kan spela en viktig roll framöver. Det första är ett slags förvaltningsbistånd till de länder som är på väg att reformera sina system. Vilket ofta innebär att statens roll minskar och att kommunernas, de enskilda organisationernas och föräldrarnas roll ökar. Slutdokumentet från FNs stora utbildningskonferens i Thailand talar om detta som en nödvändig förutsättning för att utbildning skall nå alla.

Dokumentet är emellertid otvetydigt också på en annan punkt. Utbildning för alla går inte att förverkliga utan mera pengar. Erfarenheten har lärt oss att det inte finns några enkla recept som i ett slag ändrar på det faktum att det är läraren som är den stora budgetposten, och nyckeln till en bra utbildning.

Den logiska konsekvensen är att biståndsgivarna för att hjälpa länderna ur krisen nu borde betala lärarlöner. Men kan vi det? Skapar vi bara ett nytt beroende som stjälpur mer än det hjälper? Frågorna är många men det går inte att gå runt problemet om vi menar allvar med parollen från Thailandkonferensen om utbildning för alla år 2000.

I KORSDRAGET MELLAN LEVANDE LOKALT KULTURLIV OCH LÄSKUNNIGHET FÖDS DEMOKRATIN.

av Karin Perers, sakkunnig vid
Centerpartiets riksdagskansli, barn-
och ungdomsledare

I korsdraget mellan levande lokalt kulturliv och läskunnighet föds demokratin. Det kändes intensivt den där försommardagen, då människor från barn- och ungdomsorganisationer, andra folkrörelser och studieförbund möttes till dialog och idémöte på Skeppsholmen i Stockholm. Författaren Eva Wikander tog oss med på en spännande resa, Jycke på rymmen, till toner av jazz. Vi satt i en stor ring, i gammal balsal med nötta tiljor och höga fönster åt tre väderstreck. Utanför skyar av kastanjeblom. I en paus berättades den gamla skrönan om Katarina kyrka - en gång, i vårens vackraste tid, skulle kyrkans kupol komma att störta in. Så ett laddat samtal om att leva med läs- och skrivsvårigheter, om litteraturläger, om Unga Örnars sommarläger för barn med läs- och skrivsvårigheter, om Vi Ungas upptäcktsfärder på bibliotek, mm mm. Om läsmöda och läslust. Det var läskunnighetskommittén, tillsammans med kulturrådet, Litteraturfrämjandet och statens ungdomsråd, som stod för inbjudan.

Det korsdraget märktes också när vuxenorganisationerna möttes - studieförbunden, folkhögskolorna m fl, samlade i Sänga Säby folkhögskola, i läskunnighetskommitténs och Folkbildningsförbundets regi.

I det korsdraget arbetar både barn- och ungdomsorganisationer och studieförbund.

*

- Nästa träff ska handla om serier. Vi väljer ett gäng som får till uppgift att hitta på aktiviteter.

Just så sa vi till varandra, där jag växte upp - i Åsgarns Vi Unga, i södra Dalarna. I en av Förbundet Vi Ungas 680 klubbar. I en av landets tiotusentals barn- och ungdomsföreningar.

Det var Starlet, Ung & Kär, Agent x 9 och ett antal andra serietidningar som var mest lästa då, vid 1970-talets början. På nästa klubbträff fanns de nya numren med. Vi delade in oss i grupper, började läsa högt, leka och dramatisera. Så strålade vi samman, spelade improviserade teaterstycken direkt ur seriernas värld. Det var bittra tårar och slutet gott, allting gott - en kyss i mänsken. Det var bakhåll och skottdramer, tuffa tag och en Modesty Blaise som alltid klarade sig. Lek, med liv och lust. Och samtidigt litteraturanalys, som lockade oss att söka vidare. Vi hittade serialbumen, bland andra nya svenska originalserier med kvalitetsambitioner. Det var inte seriemediet vi tröttnat på, utan det förenklade och platta budskapet.

Några av de yngre bildade en teatergrupp och lekte sig fram till en pjäs om seriernas smockor och smek. "Bra tidningar finns... man kan upptäcka dom, bara man söker litet kritiskt", sjöng de på en melodi som någon fångat ur Hasse och Tages repertoar. De bjöd ut sig, spelade i skolor och i fritidsgårdar. Ungdomar talade till ungdomar.

I bygdegården ställde vi i ordning ett litet bibliotek med bl a 1970-talets nya svenska ungdomsromaner. Vi köpte böcker med pengar ur klubbkassan - utan att fråga medarbetarna i bokbussen eller filialbiblioteket i Fors om möjligheter till samverkan. Men de hade å andra sidan heller inte frågat oss... I den kalla farstun

intill, stod - och står - böcker från ett ännu inte kommunaliserat studieförbunds-bibliotek, Svenska Landsbygdens Studieförbunds. Mina första barnår var det placerat i den föreningsdrivna bastuns förstuga. För kroppens och själens bad.

Studieförbundet begrep vad vi höll på med. Bjöd författare till oss. Marie-Louise Wallin, Stig Ericson...Mötet med litteraturen blev en följetong i vår klubb. Serier. Romaner. Noveller - aldrig kan vi glömma Sven Wernströms Änglamakerskan. T o m dikter, Siv Widerbergs, Paul Lundhs och våra egna.

Vi var verkligen en ungdomsförening bland många. Bordtennis, pyssel, hantverk, utflykter, läger, bistånd till barns läskunnighet i Afrika. Det breda programmet var vår största poäng - vi nådde alla, i stort sett alla, i vår bygd. 80 medlemmar. Där fanns många som inte alls var vana vid att läsa. Vi Unga-klubben väckte intresse, visade vägar. Där fanns säkert också de med läs- och skrivsvårigheter - även om jag måste erkänna att det förstod vi nog inte riktigt, inte då.

Vi tonåringar var envisa. Vi Unga - det är ungdomens egen verksamhet. Vi utmanade oss själva likaväl som de yngsta 7-12 åringarna: ! Vi Unga är det vi tillsammans som planerar och leder aktiviteterna. De vuxna ledarna var kloka nog att hålla sig i bakgrunden. Så här efteråt undrar jag om vi ens förstod hur mycket deras upmuntran och stöd betydde.

Lärarna i grundskolorna i Fors och Horndal sa att de märkte vilka av eleverna som tillhörde Åsgarns Vi Unga - och andra ungdomsföreningar, Unga Örnar, SMU m fl. Initiativen. Kraven att få vara med och bestämma, kraven på delaktighet. Säkert välkomna, men lika säkert till besvär.

Ungdomsföreningar som skolor i demokrati. Så vill vi väl alla gärna att det ska vara. Så är det, här och nu, i tiotusentals lokala klubbar och föreningar. Allra bäst fungerar kanske den förening som arbetar mycket lokalt, i bostadskvarteren eller byarna. Som finns nära, söker upp och frågar efter. Den ger liv och innehåll åt fritiden i närmiljön. Den ger fler möjlighet till delaktighet. Har förutsättningar att nå fram till - och engagera - inte bara de som spontant möter upp, inte bara de som är tufft utagerande, utan också de många, många däremellan.

Jag fick chans att pröva först Åsgarns Vi Unga, klubben på landsbygden, sedan Sofia Vi Unga, i stenstadskvarteren i Stockholms innerstad. Båda behövs. Båda kan fungera. Även i det till synes lilla kan stora ting ske.

*

Det var tidens trend - eller en händelse som såg ut som en tanke. Vid 1970-talets mitt bestämde sig det nya kulturrådet för att främja läsandet - och tog barn och ungdomsorganisationerna till hjälp. Det regnade litteraturstödda barn - och ungdomsböcker över organisationerna och riksförbunden fick anledning att skärpa sig vad gällde ledarutbildning. Det gav möjligheter till ny kunskap och nya idéer, bl a till oss i Åsgarns Vi Unga.

En bok för alla - dvs alla vuxna - kom till, men inga böcker för alla barn. Med FN:s barnår kom barnkulturpropositionen - men ändå inga En bok för alla barn och ungdomar. Då bestämde vi i Vi Unga och Unga Örnar oss för att gå till gemensam attack. Den riksdagsomröstningen vann barnen - och utöver glädjen att nu ha både bra och billiga böcker att tillgå kan vi säga till unga medlemmar: Det går att påverka!

I Sverige idag finns ett 60-tal barn- och ungdomsorganisationer, med olika idégrund, olika inriktning. Några är forum för handikappade ungdomar, andra för invandrabarn, åter andra för ungdomars idrott, kultur, livsåskådning eller politiska ideologi.

Många lockar sina unga medlemmar att läsa. Några, tyvärr alltför få, går orädda till attack mot läs- och skrivsvårigheter. Andra när tanken - men behöver en puff framåt. Det finns så mycket kraft att ta tillvara. Det finns så många erfarenheter att sprida. Det finns så många idéer att pröva.

Alla barn- och ungdomsorganisationer hör hemma i något studieförbund. Det är en utmaning för varje studieförbund att ge puffar framåt - att ge sina yngsta möjlighet att gå vidare i arbetet att främja läskunnighet och läsglädje. Litteraturfrämjandet ställer säkert upp. Liksom författare, illustratörer, serietecknare, folkbibliotekarier - inklusive talbokskunniga, Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter... Det är framtiden det gäller.

*

Studiecirkeln ger inte formell kompetens - men kunskap och bildning i den bästa bemärkelsen av alla: Allmän livsberedskap. Så bildades en gång studieförbunden som folkrörelsernas kultur- och bildnings- rum. När utbildning var fåtalets privilegium skapade de många människorna sina egna vägar till kunskap: Studiecirklar. Föreläsningar. Folkbibliotek, Folkhögskolor.

“Den som ingenting visste,
fick stöd och hjälp av den, som fått lära sig mer.
Det var kanske ej kunskap av stora mått,
men den lyfte dock tanken på färd
och skänkte en glimt av vår tid och dess liv,
av vår stora härliga värld.”

- för att låna några rader ur författaren Kerstin Heds klassiska dikt Studiecirkeln. Som grund i varje cirkel finns boken, som lockar till läsning. Där studieförbund och folkhögskolor har bestämt sig för att satsa, där finns pedagogiken som lär att läsa.

Idag finns det säkert de som går vilse bland begreppen cirkel eller kurs, bildning eller betyg, studieförbund eller utbildningsinstitut. Det finns ständigt behov av idédebatt, av prövning och omprövning av identitet och uppdrag. Men kvar står faktum: På tröskeln till ett nytt sekel, ja ett nytt årtusende, ökar utbildningsklyftorna. Den förnämliga vidareutbildning som företag bjuder på, tycks, i många fall, bli ännu en trampolin för de redan välutbildade. I takt med att datorerna tränger sig in i vår vardag i industri, kontors- och lantbruksarbete, i bank- och serviceärenden mm mm - blottläggs bekymmer med läsning och skrivning. Kvar står faktum. Av alla som ägnar sig åt vuxnas växande - de brukar få heta vuxenutbildningsanordnare - är det studieförbunden som med största framgång når de kortutbildade.

Därför är studieförbundens cirklar och kulturverksamheter så viktiga också idag. Till industriarbetare, som erfar hur handens och tankens yrkesskicklighet byts mot låst övervakningsroll, när studieförbund fram. Till bonden, som slits i ett ensamarbete, utan vare sig arbetskamrater eller karriärvägar, och med lägsta länefrekvensen på folkbiblioteken, när studieförbund fram. Till kvinnorna i vården, i hemarbete, i handel och på kontor när studieförbunden fram. Därmed också boken. Boken som kunskapskälla. Boken som kontaktyta. Boken som ger fantasin vingar. Faktaboken och skönlitteraturen...

Studiecirkeln i sig blir ett möte med boken. Kulturverksamheten, en pulsåder i levande lokalt kulturliv - fint förgrenat i varje stadsdel och varje by. Författarsök, eget skrivande i bygdecirklar och skivrarverkstäder, boksnurror och litteraturcirklar är välkända och erkända aktiviteter.

Men visst finns det anledning till reflektion och nytänkande i studieförbunden,. Inte minst behövs samtal och debatt om folkbildningens roll i det lokala samhället. Måldiskussionen måste föras i varje studieförbundsavdelning, tillsammans i den egna folkrörelsefamiljen, tillsammans med deltagarna. Vad är det just vi i vårt studieförbund vill utträta, just här i vårt område. Saknas målen blir insatserna gjorda på måfå.

- Visionen är viktig, den ger luft under vingarna. Men vi kan inte ge oss på ändå allting samtidigt. Några måste börja någonstans - men en rimlig utmaning och med konkreta mål, möjliga att uppnå. Så svarade en folkbildningens eldsjäl, Karl Svahn i Hedenäset i Tornedalen, när vi jobbade för att ge FNs världsdomsår innehåll.

För mig är det lokala kulturlivet en nyckel till kontakt, till gemensamma aktiviteter, till dialog, debatt och demokrati. Här är studieförbunden viktiga aktörer. Inga kan som de arbeta småskaligt och nära. Inga kan som de vara vägvisare ut i världen. En cirkel eller ett författarbesök i kvarterslokalen eller bygdegården. En studieresa till Dramaten, till ljuset i konstnärskolonins Skagen, till linodlingens Hälsingland. Möten med länder och folk, fjärran och nära.

I vår tid behövs det mer, inte mindre, av samverkan mellan de fria organisationerna och samhällets gemensamma kultur- och utbildningsinstitutioner.

När filialbiblioteken hotas av nedläggning, därför att lönekostnaderna rusat i höjden, måste vi våga fråga om det finns idealitet kvar i folkrörelserna och i studieförbunden - fråga, om nya finurliga samverkansformer kan skapas. När deltagaravgifterna i studiecirkelarna närmar sig smärtgränsen, måste vi pröva boksamverkan med folkbiblioteken. När teknikutvecklingen tillåts löpa iväg utan debatt om konsekvenserna för människa och samhälle, måste vi satsa stort på breddutbildning och teknikvärdering. När människors döda läs- och skrivsvårigheter träder fram som de handikapp de är, måste alla goda krafter samverka. Fördomar ska bekämpas och trösklar monteras ned. När världen kommer oss så nära, måste biståndet till läskunnighet gå på många ben.

I korsdraget mellan levande lokalt kulturliv och läskunnighet föds demokratin. Läskunnighetens årtionde har bara börjat!

ATT VILJA MEN INTE KUNNA - OCH ATT KUNNA MEN INTE VILJA

av Torgny Karnstedt, författare,
Arvika
ledamot i läskunnighetskommittén

Jag satte ner matkassarna på köksgolvet och rätade ut fingrarna.

- Bengt Göransson har ringt, sa min fru.

Rutinmässigt klämde jag fast kassakvittot i en klädnyppa och stoppade ner det i en plåtburk.

- Det var som fan. Sa han vad han ville?

- Nej, men han skulle höra av sig igen.

En stund senare kom jag in med min ettåring från lekparken.

- Nu har han ringt igen, sa min fru.

- Sa han inget nu heller? frågade jag och försökte blåsa litet liv i händerna.

- Han försöker igen.

Sjätte gången lyckades han. Sent på kvällen, från en telefonautomat på en flygplats framförde han sitt ärende.

Min fru hällde upp tevattnet.

- Nå?

- FN ska ha ett läskunnighetsår. Sverige riksdag ska tillsätta en nationalkommitté. Han vill att jag ska vara med.

Två dagar före första mötet damp ett brunt kuvert från utbildningsdepartementet ner på hallgolvet hemma i Arvika. Det innehöll ett pressmeddelande om vilka som ingick i kommittén samt en kallelse till första arbetsmötet fyrtioåtta timmar senare. Jag hade just blivit pappa för fjärde gången och kunde inte åka.

Nästa möte var en månad senare, den 15 december. Då fick jag vända i dörren till riksdagshuset efter att ha fått beskedet: - Det har brunnit hemma hos dig.

Jag fick således tid på mig att fundera på min roll i kommittén innan januari-mötet ägde rum. Vad kunde jag bidra med? Ett internationellt läskunnighetsårs syfte var att rikta uppmärksamheten på analfabetismens utbredning i världen. I papperen läste jag att det snart finns en miljard analfabeter, att närmare 130 miljoner barn aldrig får någon utbildning. Som i så många andra sammanhang är det främst kvinnor och barn som drabbas.

Jag studerade kommitténs deltagarförteckning och insåg att de knappast var på det internationella området som man hade förväntningar på mig. Mitt fleråriga stödmedlemskap i FMLS (Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter) kunde heller inte hade varit avgörande. Nej, snarare torde det ha varit mitt engagemang på arbetsplatser och i skolor samt mitt eget författarskap som varit grunden för uppdraget. Jag har ivrigt förespråkade utbyggnad av arbetsplatsbibliotek och genomfört många praktiska föreläsningar om vårt behov av språk och böcker.

Utan att snegla tillbaka på några av det icke ringa antal kilo papper som kommittén producerat ska jag försöka formulera några intryck från det gångna året.

Den första oron gällde huruvida jag skulle kunna göra mig förstådd bland generaldirektörer, professorer och departementsråd och om jag i min tur skulle kunna förstå dem. Efter ett par timmar hade jag dechifferat koden och fann att även de lyfte på ögonbrynen när jag gjorde det.

Nästa fundering gällde att förstå vad det egentligen var vi skulle åstadkomma, med vilka medel och hur. Den nöten tog lite längre tid att knäcka. Och då var det redan dags för några att flyga till den stora världskonferensen i Thailand. Delegationen återvände med ännu mera papper, ännu stoltare deklARATIONER och varsin portfölj med inskriptionen "World Conference on Education for All" på tre olika språk i guldskrift.

Risken att alla uttalanden och föresatser om utbildning för alla enbart stannade vid vackra fraser diskuterades. I utvecklingsländerna fruktade man att historien skulle upprepa sig. Tidigare projekt hade torkat bort så snart invigningsglasen tömts på de luxuösa konferenspalatsen. För de fattiga staterna är skuldfrågan den ständiga stöttestenen.

För vår lilla kommitté, med en blygsam budget, gällde det att visa på de globala problemen men också att sprida kunskap om våra egna svårigheter. Att ordblindhet, eller dyslexi, med åren börjat få ett ansikte och en numerär, satt till en halv miljon människor, är inte bara Carl-Gustaf Lindstedts förtjänst genom sina öppenhjärtliga intervjuvar i veckopressen. Det beror också på forskarnas framsteg med att kartlägga hjärnans funktioner vid språkinläring.

Men dessutom fanns det anledning under ett läskunnighetens år att rikta in sig på alla som en gång lärt sig läsa, utan större ansträngningar, men som sedan i vuxen ålder tappat kontakten med böckernas värld. Resultatet har blivit en ökad osäkerhet och oförmåga att ge uttryck åt tankar, känslor och åsikter och därigenom mindre möjligheter att påverka sina villkor än om läsförmågan hållits vid liv.

Det är främst där som jag såg författarnas roll under 1990, att stimulera till läsning, att förmedla läsglädje och bidra till ökad läskunnighet. Två områden framstod som extra viktiga att sikta in sig på, arbetsplatserna och skolorna. Att bereda författare möjligheter att medverka vid företagens internutbildning och i skolornas undervisning är en angelägen uppgift.

Utöver det var det önskvärt att intressera ett förlag för att ge ut en antologi kring läsningens betydelse, berätta om dyslexi, ge en bild av den internationella situationen samt ge exempel på spännande texter som kan väcka läslust. En sådan bok är under utarbetande och utkommer 1991 på Litteraturfrämjandets serie En bok för alla. Till boken hör en studiehandledning. Som redaktör för antologin hoppas jag att den ska bli flitigt använd på skolor, arbetsplatser och i folkbildningsförbunden.

Stundtals har kommittéskutan gungat och krängt väldigt och bemanningen har varit högst varierande i antal. Att vår skeppare suveränt parerat alla kastbyar och skickligt kryssat mellan kobbar och skär ser jag som en blandning av intuition och förmåga att tyda det något slarviga sjökort som legat till grund för seglatsen. När det nu snart är dags att mönstra av infinner sig helt naturligt frågan när jag blickar ut över den skummande ytan; lämnade vi några spår efter oss? Det är inte utan att jag frestas att citera en boktitel: "Bokstäver är droppar i alfabetets hav" och raskt travestera "Läskunnighetskommittéer är droppar i analfabetismens hav".

Mängder av ärenden vid våra komprimerade sammanträden har lett till svåra ställningstaganden då medlen i vår kassakista skulle fördelas : - Jag yrkar på avslaget bifall.

Ibland drogs vi in i virvelströmmarna från olika symposier och seminarier, IFLA; AFLA och TAFFLA eller allt vad de heter, men lyckades alltid hålla kursen. Höjdpunkterna var läskunnighetens dag den 8 september och de båda arrangeman- gen på Bok & Biblioteksmässan där undertecknad och kommitténs ordförande motades bort av den närvarande Hennes Majestät Drottningens livvakter såsom presumtiva terrorister, samt en treminutersnutt i Per Eric Nordqvists populära underhållningsprogram Radioapparaten på självaste FN-dagen den 24 oktober. Att massmedia tyckt det varit roligare med folkmusikåret än med läskunnighets- året får vi väl leva med. Liksom analfabetismen - ett tag till!

Men kompassriktningen är inställd. Egentligen skulle det bara behöva ta ett år. Längre tid tar de inte att lära en människa läsa. Förutsatt att det finns böcker för- stå och politisk vilja.

Torgny Karnstedt, författare, Arvika
ledamot i läskunnighetskommittén

PS

Litet underligt har det känts, för att inte säga mycket upprörande, att administ- ra pengar till uppbyggandet av små bibliotek i Afrika och tala om nödvändig- heten av arbetsplatsbibliotek här hemma medan det mellan varje kommittésam- manträde stått att läsa i tidningarna om nedlagda biblioteksfilialer, fullständig utdradering av arbetsplatsutlåning i vissa kommuner, totalt inköpsstopp på ett antal bibliotek, indragning av bokbussar samt privatisering av bokutlåningen.

DS

KVINNOR OCH ALFABETISERING

av Agneta Lind, avdelningsdirektör,
undervisningsbyrån, SIDA,
knuten till läskunnighetskommittén
som expert på alfabetisering i u-länder

Den nuvarande utbildningskrisen i de fattigaste u-länderna drabbar i första hand flickor. Det innebär att klyftan mellan män och kvinnor ökar ännu mer. Redan nu är över 60 procent av världens cirka en miljard vuxna analfabeter kvinnor. En fattig familj med många barn, en familj som dagligen kämpar för överlevnad har inte råd att ha alla barn i skolan. Barnen behövs för att hjälpa till att ta hand om småsyskon, att göra andra hemsysslor och för att bidra till familjens försörjning genom jordbruksarbete, sälja grönsaker eller andra produkter på marknaden. Det anses i det läget mindre lönsamt att skicka flickorna till skolan, då deras chanser att få ett avlönat arbete kanske är mindre än vad den är för deras bröder, och då de ju ändå ska giftas bort.

Över hundra miljoner barn börjar aldrig skolan överhuvudtaget. Bland de barn som börjar skolan är det många fler flickor än pojkar som avbryter sin skolgång efter ett eller några få år, dvs innan de lärt sig att läsa, skriva och räkna tillräckligt bra för att kunna tillämpa dessa basfärdigheter i det dagliga livet.

Att som vuxen kvinna inte kunna läsa och skriva är många gånger ett svårt handikapp och ett hinder för barnens välbefinnande och skolresultat. Det innebär bl a att inte veta vad som står i receptet till medicinen hon fått av doktorn, inte kunna läsa eller besvara brevet från mannen eller sonen som bor i storstaden och att inte kunna hjälpa sina barn med läxorna, att inte kunna läsa skyltar. Det är inte förvånande att vetenskapliga undersökningar visat att barn till läskunniga mödrar har bättre hälsa och får bättre skolresultat än barn till mödrar utan någon utbildning!

Trots många deklarationer, inte minst i samband med FNs läskunnighetsår, om den stora betydelsen av alfabetisering för kvinnor och behovet att prioritera kvinnors utbildning, görs mycket litet för att tillgodose just kvinnors behov av läskunnighet. Mycket litet resurser avsätts för vuxenutbildning överhuvudtaget. När alfabetiseringskurser organiseras visar ofta kvinnor stort intresse till att börja med. Motivationen saknas inte. I många afrikanska länder är över 80 % av deltagarna i sådana kurser kvinnor. Ofta är det kvinnor som redan gått i skolan några år som barn, och som vågar sig på ett försök igen.

Förutsättningarna att delta regelbundet och framgångsrikt avsluta en kurs är dock ofta mycket små. De dagliga sysslorna, som t ex att hämta ved och vatten, tvätta, odla grönsaker och ta hand om och föda barn tar all tid och ork i anspråk. Men tid är inte det enda problemet. Männens hindrar ofta kvinnorna från att delta. De är rädda för att deras kvinnor ska lära sig mer än de vad de själva kan och känner sin maktposition i hemmet hotad. Det har visat sig att kvinnornas läskunnighet ofta ökar i områden på landsbygden där många män är borta och arbetar i städerna eller i andra länder. Kvinnorna blir friare och får större ansvar. De får också behov av att brevväxla med sina män!

För att alfabetisering av kvinnor ska lyckas måste särskilda ansträngningar göras för att de vanligaste hindren ska kunna övervinnas. Mobiliseringskampanjer behövs för att få alla att hjälpa till - inte minst männen. Barnpassning underlättar, liksom andra sociala förbättringar: borrade brunnar och tillgång till rinnande vatten och bränsle inte minst!

Innehållet i läs- skriv- och räkneövningarna måste anknyta till ett kursinnehåll som är anpassat till kvinnornas intressen, som stimulerar dem att fortsätta. Ofta tänker man då på ämnen som hygien, barnens hälsa och nutrition. Det är viktiga ämnen, men kursinnehåll som lär ut grundläggande mänskliga rättigheter är minst lika angeläget för kvinnor. Om man bara utgår från kvinnornas roll som mödrar och inte som producenter och aktiva samhällsmedlemmar är risken att de traditionella könsrollerna bara befästs.

Läskunnighet och basutbildning är inte befriande i sig men är en mänsklig och demokratisk rättighet, som många hundra miljoner kvinnor förnekas i dagens värld. Läskunnighet är en nödvändig - om än inte tillräcklig - förutsättning för att kvinnorna ska kunna frigöra sig från förtryck och misär.

Låt oss hoppas att den uppmärksamhet som Läskunnighetens år 1990 skapat kring problemen med analfabetismen, och i synnerhet analfabetismen bland kvinnor leder till mera helhjärtade satsningar på läskunnighet för kvinnor under 90-talet!

Alla organisationer som är engagerade i u-landsbistånd skulle kunna göra mera för att rikta stödet till basutbildning för kvinnor!

JOMTIEN - OCH SE'N?

av Bo Wilén UD-U, departementssekreterare
ledamot i läskunnighetskommittén

FN:s världskonferens om utbildning för alla planerades och genomfördes i en tid med stigande förvisning världen över om att utveckling inte bara kan mätas i ekonomiska termer. Ekonomisk tillväxt är visserligen viktigt. Samtidigt understryker allt fler det faktum att utveckling ytterst syftar till att öka människors valfrihet. I grunden handlar det om att bereda möjligheter för alla till ett långt och hälsosamt liv, om att kunna utbilda sig och om att åtnjuta politisk frihet och mänskliga rättigheter.

U-länderna har under de tre senaste årtiondena gjort betydande framsteg sett ur detta utvecklingsperspektiv. Förväntad livslängd ökade i genomsnitt från 46 år till 62 år. Barnadödligheten (under 5 år) halverades. Primärhälsovård når idag 61 % av världens befolkning och 55 % av jordens innevånare har tillgång till rent dricksvatten. Och trots att 2 miljarder människor tillkommit under de 30 åren, har produktionen av mat ökat med 20 % mer än befolkningen.

Även om många människor i u-länderna alltså fått uppleva förbättringar i levnadsstandard, består mänskliga försakelser av oerhörda mått. 1 miljard människor lever i absolut fattigdom och 900 miljoner människor kan inte läsa eller skriva; bara för att ge ett par exempel. Dessutom följer de genomsnittliga framstegen ovan stora skillnader i den mänskliga utvecklingen mellan u-länder inbördes, mellan stad och landsbygd, mellan män och kvinnor och mellan rik och fattig.

Utmaningarna inför 90-talet är därför enorma och kräver gigantiska utvecklingsansträngningar. I de utvecklingsstrategier som formas för decenniet på nationell, regional och global nivå framstår utrotning av analfabetism och basutbildning för alla som ett av de topprioriterade områdena. Överhuvudtaget pekar alla erfarenheter på att det finns en koppling och ett direkt samband mellan utveckling och utbildning. FN:s världskonferens om utbildning för alla som ägde rum i Jomtien, Thailand i mars i år, bekräftade att det råder allmän politisk enighet om detta. Konferensen tog fasta på dessa förhållanden, vilket återspeglas i de två slutdokumenten: Deklarationen om respektive Riktlinjerna för utbildning åt alla.

Världssamfundets uppfattning idag om betydelsen av att utbildning prioriteras i 90-talets utvecklingsansträngningar är knappast hotad. Processen är irreversibel. Bl.a. är den växande pluralismen i u-ländernas samhällssystem, med möjligheter för allt flera människor att påverka utvecklingen i sina respektive länder, en garant härför. Världskonferensen om utbildning för alla inträffade med andra ord i en tid då den verkligen kunde segla i medvind. Det gäller att ta tillvara detta faktum i den mycket svåra uppföljningsprocess som skall leda till att uppställda mål uppnås till sekelskiftet. Processen är svår, därför att så många parter deltar i den på nationell, regional och internationell nivå och därför att tillgången på resurser hela tiden måste försvaras i kampen med konkurrerande behov.

Drygt ett halvt år har gått sedan konferensen ägde rum. Det är ännu för tidigt att analysera vilken betydelse den har fått och kommer att få för utvecklingen. De iakttagelser som följer nedan pekar dock på att vad som kom till uttryck i konferensen i högsta grad kommer att bli levande i såväl u-ländernas planering som det internationella utvecklingssamarbetet.

Det ankommer på varje enskilt land att ta ansvar för arbetet att utrota analfabetism och ge alla sina medborgare möjlighet till utbildning. Hur långt varje land kommit med att upprätta en nationell handlingsplan för att uppnå de mål som konferensen satte upp låter sig inte bedömas här och nu. Indikationer från olika internationella fora, t ex FN-konferensen om de minst utvecklade länderna, FN:s barntoppmöte, utbildningsministermötet i Genève etc. samt i u-landskontakter med biståndsgivare, tyder på att läskunnighetskonferensen uppsatta mål och riktlinjer för agerande beaktas i u-ländernas policyformulering och handlingsplaner.

En utestående fråga är om konferensen också bidragit till att övertyga u-landsregeringarna om att mobilisera tillräckliga finansiella resurser för att genomföra intentionerna i konferensens slutdokument. Detta är en nyckelfråga. Vilken vilja och förmåga finns i fattiga, skuldsatta länder att omprioritera till förmån för utbildningsändamål? På bekostnad av överlevnadsändamål på kort sikt? På bekostnad av militära ändamål? Det gäller också att komma ihåg att u-ländernas rent faktiska manöverutrymme ofta är begränsat för omprioriteringar i den ekonomiska planeringen. En sak är dock säker. Det internationella utvecklingssamarbetet måste, som fastslogs under läskunnighetskonferensen, förstärkas för att stödja och driva på utvecklingen i de enskilda länderna.

En styrka i FN:s världskonferens om utbildning för alla var att den utformades av fyra FN-organ gemensamt; Unesco, Unicef, UNDP och Världsbanken i samarbete med ett antal bilaterala sponsorer (däribland Sverige) och enskilda organisationer. Signaler från de fyra FN-organen visar entydigt att de alla såg fördelar i samarbetet samt att de önskar fortsätta det för sin medverkan för att nå målen som sattes upp av konferensen.

Överenskommelse har träffats om att de fyra organens chefer i fortsättningen skall träffas en gång om året för att följa upp konferensen och bedöma de framsteg som gjorts, uppkomna svårigheter osv. Samarbetsavtal mellan t ex Världsbanken och Unesco samt Unicef och Unesco förbättrar möjligheterna att arbeta komplementärt också på mellannivåerna i organisationerna.

Redan under själva konferensen meddelade de fyra huvudsponsorerna att de finansiella resurserna för basutbildningsinsatser kraftigt skulle förstärkas. Det kan idag noteras att omprioriteringar av resurser görs i organen i enlighet med intentionerna i konferensens slutdokument. Det kan inte sägas att detta helt och hållet är konferensens förtjänst. Processen hade inletts tidigare, i såväl Världsbanken som Unesco och Unicef. Men konferensen kom att bli en plattform från vilken budskapen kunde föras ut, för att mana till efterföljd i enskilda i-landsregeringar och multilaterala biståndsorgan. Beträffande det sistnämnda kan bl a noteras att de regionala utvecklingsbankerna (afrikanska-, asiatiska- och interamerikanska utvecklingsbankerna) ökar sina insatser på utbildningsområdet i enlighet med konferensens slutdokument.

Unesco har påtagit sig rollen som samordnare i uppföljningsprocessen på internationell nivå. En aktionsplan har för ändamålet utarbetats, vilken sammanfattas i ett separat avsnitt i denna rapport.

Utrotning av analfabetismen och möjligheter till grundutbildning för alla till år 2000 är ett av de viktigaste målen i 90-talets utvecklingsstrategier i u-länderna. Är målet realistiskt? Det är svårt att ge svar på frågan. Skillnader och orättvisor i könsroller är en av flera motverkande företeelser som är djupt rotade i traditioner i många länder som det i sin tur kommer att ta tid att bryta ned.

Unesco och UNDP har gjort en grov uppskattning av vad det rent ekonomiskt skulle kosta att nå målet om grundutbildning för alla år 2 000. Man kommer fram

till en global kostnad om 48 miljarder US dollar för 10-årsperioden eller, om kostnadseffektiva metoder skulle användas :5 miljarder US dollar. Räkneexemplet ger vid handen att världens länder i genomsnitt skulle behöva öka sina budgetar för grundläggande utbildning med i genomsnitt 3 % per år. Detta verkar inte oöverkomligt: beloppet motsvarar en veckas militärutgifter i tredje världen. Å andra sida, för enskilda länder, särskilt i Afrika och andra i kategorin minst utvecklade kan kostnaderna verka oöverstigliga i en situation där tillväxten per capita är noll eller negativ.

Men kostnaderna och övriga ansträngningar att uppnå grundutbildning för alla till år 2000 måste vägas mot den ovärderliga investering i mänskliga resurser som skulle bli resultatet och som skulle medverka till att frigöra och utveckla de kreativa krafter som finns i de fyra femtedelar av mänskligheten som idag lever i u-länderna. I detta perspektiv är det viktigt att alla parter håller uppföljningsprocessen levande och att intentionerna i världskonferensens deklaration om och riktlinjer för utbildning för alla genomförs.

TANKAR VID LÄSKUNNIGHETSÅRETS SLUT

av Ingegerd Wärnersson, riksdagsledamot,
ledamot i läskunnighetskommittén

Där var klassen, som från första skoldagen lärt sig att stödja varandra. Där var Henrik, han som såg bokstäverna som ett enda stort myller. Där var klasskamraterna, som alla kunde läsa när det första sommarlovet närmade sig. Där var Henrik som, - trots sina stora svårigheter - gick med rak rygg till det lockande lovet. Varför? Henrik visste att i alla år vi bra på något. Han var bäst i klassen på att baka sockerkaka! Han visste att klasskamraterna "väntade" på honom. Bokstäverna hittade till slut rätt även för Henrik. Då var det klasskamraterna som hyllade honom.

Fundera en stund över om alla barn har kamrater som ställer upp? För att våga erkänna sitt handikapp måste man vara trygg bland sina vänner. Ca 80 % av alla barn med stora svårigheter kan komma till rätta med dessa. Skolan har här en mycket viktig uppgift att uppmärksamma och stödja denna grupp elever.

Många invandrarkvinnor i Botkyrka i södra Stockholm saknar eller har mycket små kunskaper i att läsa och skriva sitt hemlands språk. Fundera en stund över hur det känns att vara i ett främmande land, med ny kultur, utan språk och ofta utan vänner. Rätten att gå med rak rygg måste också vara invandrarkvinnornas. Stöd och arbeta för dessa kvinnor!

Att läsa nyheterna i en tidning eller förstå TVs nyhetsprogram är en självklarhet för de flesta människor. Ändå finns det många människor som trots skolutbildning bara förstår en mindre del av det som skrivs i tidningen. Vi politiker klagar ibland över att vi inte når fram med vår information. Vi borde kanske fundera över hur den ser ut och vilket språk vi använder för att föra ut vårt budskap. Att kunna läsa och skriva är en nödvändighet för att ta en aktiv del i demokrati. Kan man inte detta - då blir man en "utomstående"!

"Det är stor skillnad för mig nu jämfört med förr... När jag skulle skriva på papper och olika handlingar kunde jag bara sätta dit mitt tumavtryck. Jag visste aldrig vad jag skrev på.."

Rukia Okasha från Tanzania hör till dem som lärt sig läsa och skriva som vuxen. Det har förändrat hela hennes liv. Alla är inte lika lyckligt lottade! *Närmare en miljard vuxna kan inte läsa och skriva.*

Fundera en stund över om vi i Sverige har råd med att dela med oss till andra länder, JA, Sverige måste fortsätta att vara ett föregångsland när det gäller bistånd till grundutbildning för barn och vuxna.

Tanzanias förste president Julius Nyerere har i alla sammanhang understrukt att människan måste stå i centrum för all utveckling. Befrielsen kan inte styras uppifrån utan måste vara allas gemensamma verk. Visst är det viktigt för ett lands ekonomiska utveckling att dess medborgare får lära sig läsa och skriva. Men huvudsyftet är den mänskliga utvecklingen, den mänskliga frigörelsen.

Till sist ett STORT TACK till alla som medverkat till detta läskunnighetsår! Låt fröet vi sått växa till en oändlig blomma!

RÖSTER OM LÄSKUNNIGHETEN

Lärarna och alfabetiseringsarbetet.

av Solveig Paulsson

Förbundsordförande Sveriges Lärarförbund, ledamot av läskunnighetskommittén.

Tala kommer först, sen kommer läsa och skriva. Det ena bygger på det andra. Ibland uppstår det störningar i inlärningsprocessen som utmynnar i så kallade "läs- och skrivsvårigheter".

Det är övervägande pojkar som drabbas. Varför det är så har ingen hittills kunnat förklara på ett trovärdigt sätt. Reser man runt till skolor i landet finner man att många lärare på egen hand söker efter svar på detta genom att prova olika metodiska grepp, ofta med hjälp av skrivmaskiner eller datorer. Genom koncentration på tal- och läsinläringen i början av skoltiden och med pekfingerskrivning på maskiner (eller "läggspel" som ger lika "snygga" bokstäver åt alla) anser vissa lärare att de eliminerar risken för läs- eller skrivsvårigheter dvs det skulle vara pojkarnas bristande motoriska koordineringsförmåga som komplicerar läs- och skrivinläringen, när de samtidigt ska både läsa och skriva för hand med penna. De misslyckas, blir oroliga, stressade. Den manuella skrivinläringen påbörjas först när läsningen (läsningen på talet grund) fungerar. Då går den snabbt och utan att svåra störningar uppstår.

Jag berättar detta för att framhålla att den sociala och metodiska processen i samband med läs- och skrivinläringen alltså är dåligt utforskad och för att påvisa att det finns mycket praktisk "forskning" ute på fältet som borde fångas upp och göras känd. Kanske är resonemanget ovan ett villospår, kanske ett huvudspår i sökandet efter orsakerna till läs- och skrivsvårigheter. Det och liknande experiment borde undersökas. Säkra kunskaper på detta område tror jag skulle kunna minska den växande skaran av funktionella analfabeter i världen, som, trots skolgång och extra hjälp, ändå inte blir läs- och skrivkunniga.

Dessutom borde man kartlägga vilka läsinlärningsmetoder lärarna tillämpar idag och hur de fungerar i förhållande till antalet elever med läs- och skrivsvårigheter. Ltg-metoden, hur vanlig är den? Hur många kombinerar olika metoder? Hur gör man i förskolan? Det vet vi för litet om. Skolforskning inom dessa områden borde ha högsta prioritet. Kanske har vi redan svaren på många frågor, men vi har inte samlat in dem och fört ut dem till alla.

I Sverige är antalet barn med läs- och skrivsvårigheter förhållandesvis litet. Ändå - eller just därför - är det av största intresse att det satsas stort på att söka förklaringen till svårigheterna i Sverige och andra i-länder med välutvecklat skolväsen, till ledning för de länder som håller på att bygga upp eller utveckla skolan i hemlandet, så att man gör rätt från början.

Sverige är ett mångkulturellt samhälle, med stor satsning på svenska 2 och hemspråksundervisning. I regel lär sig barnen dessutom engelska och ytterligare ett språk, vilket är nödvändigt med tanke på internationaliseringen. Kan man ett språk ordentligt, kan man lära sig många språk. Även ur denna aspekt blir den grundläggande läs- och skrivundervisningen av avgörande betydelse.

Men även här finns det frågor som är ganska outhärliga. Det gäller språkföljden, tidpunkten för nya språk osv. Kommunikation och förståelse är nyckelord både i i-land och u-land. Den stora förändringen i u-länderna kommer först när alla unga och medelålders i ett land kan förstå och göra sig hörda.

Lärarna är och förblir nyckelgrupperna i denna process. Det är därför jag vill ha en fokusering inte bara på genetiska, visuella, auditiva frågor, utan framför allt på lärarnas undervisningsmetoder och på det sociala samspelet.

En diskussion som bör föras framöver gäller vilka andra basfärdigheter - utöver de traditionella - barnen måste tillägna sig i den moderna skolan. Att använda en dator och andra vanliga tekniska hjälpmedel, att lära sig samarbeta med andra i projekt, att kunna analysera och kritiskt granska, att leda andra, att agera framför en publik etc tillhör det som blir allt viktigare. Jag vill med andra ord ha en debatt om ett vidgat alfabetiseringsbegrepp, där kommunikation på det egna språket är grunden, men där övriga nödvändiga färdigheter för det moderna samhället lyfts fram. Steg för steg, men i rätt riktning, är mitt huvudbudskap, och det gäller både i i-länder och u-länder!

LÄSKUNNIGHETSÅRET I SVERIGE - ETT BROKIGT KUNSKAPSTÅG MED MÅNGA VAGNAR

av avdelningsdirektör Kenneth Abrahamsson, Skolöverstyrelsen.
Ledamot av läskunnighetskommittén

1. ATT LÄSA ÄR SOM ATT RESA - ELLER TVÄRTOM?

Att läsa och att resa har stora likheter. Om man som jag råkar vara uppväxt i Stockholm låter de båda orden lika; något som min dotter Joanna på mellanstadiet ständigt rättar. Ordens likhet finns dock i en djupare mening. Att läsa är ju också att resa in i, genom och förbi olika världar. Ett bra bibliotek är inte bara en järnvägsstation utan en samhällspegel som sänder kunskap både från mikrokosmos och makrokosmos. Från myrans vandring i världsallett till vilka rättigheter och skyldigheter medborgaren har i ett föränderligt samhälle.

Att resa är också att färdas förbi skiftande landskap, att se människors vardag och kulturmiljöer passera som små ögonblick av livet på andra sidan det solkiga kupéfönstret. Men att resa är också ett utmärkt sätt att läsa, det ger avskildhet utan att man är satt på undandtag och det ger tankestimulans och utsikt när orden kräver en djupare omtanke. Om vi vidgar denna metafor kan läskunnighetens år ses som ett brokigt kunskapståg med många vagnar.

Vi vet också att det finns en tidtabell, alla människor på vår planet skall kunna läsa vid skiftet mot det nya tusentalet. Det är en resa över många stationer vars resultat idag inte är så enkel att förutse. Finns det lok så att det räcker? Finns vagnar för alla medborgare eller måste man lösa biljett till första, andra och tredje klass? Finns det skickliga lokförare och kunnig tågpersonal, finns det bra läsmaterial och sist men inte minst är passagerarna motiverade att åka med? Inför många av dessa frågor står vi idag svarslösa.

Under läskunnighetsåret 1990 har varje land startat sitt eget läskunnighetståg med en rad olika vagnar med skilda kupéer och olika slags passagerare. Den stora mängden tunga vagnar dras långsamt i slingriga backar på samma sätt som de stråvsamma dieselloken i Klippiga bergen. De är lastade med den tyngsta bördan, nämligen den globala kunskapskatatrafiken som innebär att snart upp till 10 000 000 människor på jorden är oförmögna att använda skriftspråket.

I andra vagnar sitter passagerare av skilda slag och samtalar om vad som kan göras för att befrämja läsningens betydelse för den unga människans utveckling och vilka insatser som kan göras för unga och vuxna med svårigheter. I dessa vagnar reser olika sällskap mot samma mål - en ökad och fördjupad läskunnighet - men de talar ibland om språk med helt olika språk.

Där finns processinriktade läs- och skrivlärare, där finns specialister på internationella jämförelser av läskunnighet och där finns grupper som intresserat sig speciellt för hur störningar i hjärnans funktionssätt skapar läs- och skrivsvårigheter hos olika grupper. Vissa grupperingar använder med förkärlek ordet dyslexi, under det att andra passagerare ser rött så fort det ordet kommer på tal.

Mest vilna och hemlösa är de passagerare, som tillhör FMLS, föreningen mot läs- och skrivsvårigheter, som stundtals kan hamna i kylan mellan vagnarna när diskussionens vågor är som störst. De stöter ständigt på en rad experter med självpåtaget tolkningsföreträdare "se här min metod är bäst, kom och lär Dig att läsa i min kupé, vi garanterar bra resultat...". Vad de vill är endast att få sin rätt till kunskap bekräftad, att komma i åtnjutande av acceptabla sociala, ekonomiska och pedagogiska villkor och inte bli försökskaniner i olika skolbildningsläsverkstad.

Näst sist i tåget finns en vagn med passagerare av mycket skiftande för att inte säga multikulturellt slag. Där finns invandrare från nära och fjärran länder med stora olikheter i utbildningsbakgrund, där finns vuxna med olika slags funktionsnedsättningar, som kan vidga sina horisonter med hjälp av ny teknik i förening med ny gemenskap.

Där finns också en del - stundtals rätt många - ungdomar med bristande bas-kunskaper, osäkerhet och sökande identitet. Blandningen till trots - eller kanske just därför - är det en mycket god stämning i just denna kupé. Man sjunger, dansar och berättar dikter för varandra samtidigt som tåget ökar farten in i det svenska kunskapssamhället.

Längst bak i tåget finns ofta en vagn av äldre modell med stela bänkar klädda i gammal sliten galon och där gardinerna påminner om fönstren från mormors tid. I den kupén sitter de historiskt intresserade läsforskarna, vilka kartlagt den svenska läskunnighetens väg genom en muntlig kyrklig tradition, till allas rätt att läsa texter efter eget intresse och förmåga. Det är inte alla som hittar den kupén, eftersom man oftast inte känner till att den är kopplad till tåget. Jag garanterar dock att den så gott som alltid är värd ett besök.

2. VIDGA LÄSKUNNIGHETSÅRETS MÅL OCH GRÄNSER!

Eftersom tåget är målat i läskunnighetens färger kan man fråga sig hur många vagnar i varje land som handlar om skrivkunskapen eller oförmågan att tala och naturligtvis även att lyssna. Räknefärdigheten är också den en grundläggande förmåga, som kanske i detta sammanhang inte fått så många vagnar som den borde ha förtjänat.

Om vi återigen ser tillbaka på historien är det mycket som talar för att skrivkunskapen har varit minst lika viktig som läskunnigheten för produktivitet, samhällsutveckling och kultur. Basfärdigheterna läskunnighet och skrivkunskap är inte bara avgörande faktorer för vår produktion. De är viktiga redskap för att stärka och utveckla vår civilisation, vår kulturella hemort och våra värderingar och bärande samhällsidéer.

När man aktivt engagerar sig i läskunnighetsarbetet utifrån det globala panorama av en växande kunskapskatastrof med snart en miljard analfabeter är det lätt att glömma bort läsningens innehåll. Problemen är så stora och ogripbara att frågan om vad man bör lära sig att läsa kommer i skymundan.

Det gäller istället att satsa stort så att så många människor som möjligt kan bli läskunniga på så kort tid som möjligt och till lägsta möjliga kostnad. Läskunnigheten blir i detta sammanhang en fråga om att investera i humankapitalet, i arbetskraften eller i befolkningen i stort. Färdigheten och förmågan kommer här före innehållet och texten.

I ett historiskt perspektiv är det alltid enklare att peka hur samtida kyrkliga skrifter, skolböcker samt litteraturen och dramatiken speglar och präglar olika nationella strömningar och människoideal. Det är svårare att idag - särskilt i tider av ett allt turbulenter satellitregn av action- och underhållningsprogram - peka på samband med kulturinnehåll, konsumtion och socialisation.

Läskunnighet i våra nordiska länder kan inte reduceras enbart till en fråga om läsinlärningens metodik eller åtgärdsprogram för ungdomar och vuxna med läs- och skrivsvårigheter. I en vidare mening bör det spänna över ett kulturfält från den internationella solidariteten, över kulturarv och nationella traditioner, arbetskraftens yrkeskunnande och läs- och skrivförmåga till att värna svaga och utsatta grupper i samhället.

3. VARFÖR ETT LÄSKUNNIGHETSÅR?

Ett läskunnighetsår är kan förvisso inte överta den reguljära verksamheten inom ett område, men väl lyfta fram viktiga frågor till en strategisk diskussion. Därför är läskunnighetsåret också ett tillfälle att problematisera och utveckla pedagogiska och didaktiska perspektiv som t ex:

att fördjupa kunskapen om läs- och skrivinläringens metodik och variation

att belysa stödinsatser och utvecklingsmöjligheter för olika grupper av ungdomar och vuxna med särskilda läs- och skrivsvårigheter

att fördjupa analysen av sambandet mellan läs- och skrivförmågan och räknefärdigheten samt de allmänna baskunskaper en medborgare behöver i de nordiska välfärdssamhällena

att särskilt uppmärksamma den meningsfulla upplevelseläsningens betydelse för kulturförmedling, samhörighet och personlig utveckling, samt

att vidga begreppet läskunnighet till att göra medborgaren mer skickad att aktivt och kritiskt lära sig att "läsa av" och bruka alla de gamla och nya medier, som han eller hon kommer i kontakt med

att fördjupa perspektiv och arbetsätt i skolans och vuxenutbildningens behandling av utvecklingen i den tredje världen och sambandet mellan analfabetismen och andra samhällsvillkor

Sammanfattningsvis handlar läskunnighetsåret om mål, kvalitet och inriktning i olika länders utbildningssystem. Därmed spänner det över ett mycket brett fält från hur störningar i hjärnans funktionssätt kan hämma läs- och skrivförmågan hos barn till de ekonomiska, sociala och politiska faktorer som bidrar till att många barn i tredje världen inte ens får börja i skolan. Läskunnighetsåret är därför också en fråga om rätten till utbildning för ungdomar och vuxna.

4. "EFTER LÄSKUNNIGHETSÅRET" - EN FRAMÅTBlick

Arbetet med att följa upp läskunnighetsåret i Sverige har olika sidor. En uppgift är att belysa viktiga områden för framtida insatser. Nedan ges några långt i från uttömmande uppslag på denna punkt:

Första arbetsfältet: internationalisering och solidaritet i undervisningen

Det första perspektivet är vårt globala ansvar, fredsfostran och internationalisering; här ligger den numera alltmer brännande frågan om barnens rättigheter. Konkret handlar det om hur den internationella utvecklingen i stort liksom situationen för enskilda människor i fattigdom och förtryck skall lyftas fram i skolans innehåll.

Temastudier, vänorter och studieresor är exempel på insatser inom detta område. Det finns idag många exempel på skolor, som gjort viktiga insatser härvidlag. Internationell solidaritet och vänskapsband över gränserna präglar också folkbildningen och folkrörelsernas arbete.

Andra arbetsfältet: världen i Sverige - mötet med invandrare

Det andra huvudtemat handlar om invandrare i Sverige och då speciellt i ljuset av flyktinginvandring från tredje världen. Hur skapas ett positivt möte med det nya landet? På vad sätt kan främlingshat och intolerans mot invandrare bekämpas?

Vad görs för att stärka invandrarnas kulturella identitet i det nya landet. Vilken roll spelar svenska för invandrare, sfi, i deras totala livssituation? Grundvux, kom-

vux, folkbildning och andra pedagogiska plattformar? Vad händer med hemspråket i ljuset av skolans omvandling och besparingar inom det statliga området?

Tredje arbetsfältet: särskilda satsningar för kunskapssvaga grupper.

Det tredje perspektivet gäller insatser för barn, ungdomar och vuxna i Sverige med bristande baskunskaper. När det gäller vuxengruppen finns skäl att citera SÖs fördjupade anslagsframställan för vuxenutbildningen, FAF 1991/92-1993/94, Del 3, Allmän del:

”I arbetskraften finns fortfarande uppskattningsvis 850 000 personer som har kortare formell utbildning än 9 år. Om tio år beräknas antalet vara något mer än hälften så stort. Antalet personer i arbetskraften, som inte förfogar över de kunskaper, färdigheter och begrepp, som dagens grundskola avses ge, är däremot inte känt. Vi vet att nästan var femte invandrare i grundvux inte har någon tidigare utbildning och var tredje har högst tre års skolgång. Antalet vuxna med mer betydande läs- och skrivsvårigheter är heller inte känt, men antalet år i skola är för denna grupp inget avgörande kriterium. Hur många vuxna som saknar nödvändiga kunskaper och färdigheter för att på ett effektivt sätt kunna hävda sina rättigheter i samhället är ännu svårare att avgöra.

Vi saknar idag ett tillfredsställande faktaunderlag för att beskriva hela problemet. Vi får nöja oss med att konstatera att läs- och skrivsvårigheter av varierande art och svårighetsgrad finns inom en rad grupper, såsom

- vuxna begåvningshandikappade
- vuxna med andra funktionsnedsättningar
- invandrare med ingen eller kort skolgång
- svenskar med bristfällig skolgång
- svenskar med särskilda läs- och skrivsvårigheter
- ungdomar, som en elva- eller tolvårig skola till trots, saknar grundläggande färdigheter i att läsa, skriva och räkna.

Behovet av kunskap är påtaglig. Den större frågan om hur många som saknar erforderliga kunskaper och färdigheter för 2000-talets arbetsliv är ännu längre från ett svar.

Vår kunskap om vad som skulle konstituera för arbetslivet nödvändiga baskunskaper är dessutom ofullständig. Därmed är också kunskapen bristfällig om omfattningen och inriktningen av de utbildningsbehov inom den vuxna befolkningen som skulle behöva tillgodoses. SÖ gör dock den bedömningen att det inte är självklart att det är en kunskapsnivå motsvarande grundskolan, som definierar nödvändiga baskunskaper i 1990- och 2000-talens arbetsliv. Det är rimligare att anta, att kunskaper motsvarande ett par års gymnasial utbildning kommer att krävas i ämnen som exempelvis svenska, engelska, matematik och samhällskunskap.”

I samband med detta resonemang föreslår SÖ en bredare kartläggning av vuxnas basfärdigheter; något som skulle kunna bli ett konstruktivt beslutsunderlag inför den långsiktiga planeringen av vuxenutbildningens volym och inriktning.

Texten ovan visar på ett brett arbetsfält för vuxenutbildningen. Vi vet att insatserna inom ungdomsskolan är av avgörande betydelse för var, när och hur vuxenutbildningen skall ta vid. Därför läggs grunden för framtida satsningar på läskunnigheten alltid i ungdomsskolan. Det är också en uppgift som inte bara angår de första skolåren, utan som i olika skepnader genomsyrar barnens och ungdomarnas hela skolgång; något som inte minst understrykes i det nyligen utgivna kommentarmaterialet Om grundläggande kunskaper och färdigheter i en skola för alla.

5. BORTOM SPRÅKKLYFTAN - OM LÄSKUNNIGHETENS NYA SAMHÄLLSVILLKOR

Läskunnighetsarbetet utgör en stor utmaning för framtiden. I ett internationellt sammanhang är det en upptakt till en systematisk och genomgripande strategi för att utrota eller i största utsträckning minska analfabetismen inför år 2000. För svenskt vidkommande - och med hänsyn till vad som sagts ovan - kommer det vara av särskilt intresse att följa och påverka nedanstående områden:

- a) Kommunernas benägenhet och förmåga att handskas med det lokala-globala temat i perspektivet av decentralisering och ny skollag.
- b) Grundutbildningen och fortbildning av lärare som alltmer viktiga spjutspetsar mot framtiden både när det gäller läskunnigheten i Sverige och vårt internationella engagemang.
- c) Vuxenutbildningens viktiga roll - där förslaget om skollag ställer nya krav. SÖ har här aktualiserat ett förslag om en vid kartläggning av vuxnas basfärdigheter.
- d) Folkrorelsernas och folkbildningens samspel med skolan i syfte att fördjupa vår internationella solidaritet och bekämpa främlingsfientlighet i Sverige. I detta sammanhang harnaturligtvis de kommunala biblioteken inom och utanför skolans ramar en central uppgift för att vägleda och stimulera ungdomars och vuxnas läsning över hela levnadsbanan.
- e) Sist men inte minst blir det viktigt att belysa hur den nya medieteknologiska explosionen genom satellit, kabel, telefax, interaktiv video, elektroniska brevlådor m m skapar nya villkor för läskunnighetens utveckling. Kommer framtidens medborgare att bli informationspassiviserade och immuna mot alla slags nya och oväntade kunskaper om världen? Kommer man att slå sig till ro i den bekväma mediefåtöljen eller är man beredd att stå upp, att gå utan och aktivt och kritiskt söka kunskap på egen hand?

Att i förväg svara nej på denna fråga är att kapitulera inför informationssamhällets malströmmar. Ett jakande svar innebär också en tilltro till en vidgad och till vårt nya samhälle anpassad läskunnighet. Och det är i sig en viktig målsättning för ett internationellt läskunnighetsår.

BARNEN I VÄRLDEN

av Lisbeth Palme
ordförande i svenska
Unicef-kommittén, ledamot i
läskunnighetskommittén

Varje år publicerar UNICEF rapporter om hur världens barn har det. Rapporterna genomsyras av två budskap.

För det första: Situationen för stora delar av världens barn är fruktansvärt svår. 40 000 barn dör dagligen av förebyggbara sjukdomar. 100 miljoner barn får ingen skolgång. Krigen, den gränslösa fattigdomen kopplad till skuldbördorna och miljöförstörelsen anger de bakomliggande orsakerna till barnens katastrofala utsatthet. Framstegen under 70-talet har under 80-talet bytts ut mot en tillbakagång i många fattiga länder framför allt i Afrika och Latinamerika.

För det andra: Kunskapen om förutsättningarna för barns överlevnad och utveckling finns. Resurserna finns också men de är ojämt fördelade både i och mellan länderna. Oproportionerligt hög andel av resurserna används ofta till militära utgifter på bekostnad av hälsovård, utbildning och social omsorg.

Barns överlevnad och utveckling är beroende av rent vatten och god sanitet, mödra- och barnhälsovård, tillräckligt med näringsriktig mat och skolgång. De statistiska sambandsberäkningarna anger att barnen överlever i större utsträckning om mödrarna har gått i skola.

Där krig råder har barnen det allra svårast. Det framgår också av överlevnadskartan. I länder som Afghanistan, Angola och Mocambique dör vart tredje barn före fem års ålder. I dessa länder är skolor och hälsostationer sönderslagna, åkerlapparna minerade. Barnen är lemlästade, sjuka, föräldralösa, på flykt inom och utanför sina länder. Tusentals blir blinda på grund av A-vitaminbrist, en blindhet som ofta inom ett par veckors tid leder till döden.

Kartan över barnens överlevnad visar att det finns några länder som har lyckats skapa goda förutsättningar för sina barns överlevnad, trots att de varken är särskilt rika eller industrialiserade. Jag tänker på länder som Costa Rica, Kuba och Jamaica. De har med stöd av bistånd satsat på att fördela mat till sin befolkning, de har byggt upp ett skolsystem och nått ut till familjerna med hälsovården.

Tyvärr domineras inte rapporterna om barnens situation av länder som lyckats ändra villkoren för sina barn. Det mest påfallande är istället den negativa trenden som pågått under 80-talet. Andelen barn som går i skolan har minskat. Kvinnornas vikt i t ex Bangladesh sjunker. Redan nu ser de ut som våra 12-åringar, och är många gånger fler barnsmammor. Barnens viktkurvor sjunker också i takt med att skuldbördorna växer.

Miljöförstörelsen utgör ännu ett tungt hot mot barnen, som medan de växer är mycket sårbarare än vuxna. De lagrar gifterna på ett annat sätt än vuxna och är hänvisade till den miljö, där deras föräldrar söker sin försörjning t ex i brunkolsdistrikten i "Östtyskland", i gruvorna utanför Katowice i Polen, i det radioaktivt förgiftade Tjernobylområdet, i Vietnams av amerikanerna förgiftade områden, eller i Namibia där träden avlövdades med gifter av Sydafrikas apartheidregim, varvid marken förgiftades och öknen kunde göra sitt intåg.

Under tiden som denna dystra rapportering om barnens situation i världen pågår, har en process inletts 1990 för barns överlevnad, skydd och utveckling, som är oerhört positiv. Den symboliseras av tre viktiga händelser under året, som i sig

själva är led i ett pågående utvecklingsarbete där FN med sina olika organ spelat en stor roll.

UTBILDNING FÖR ALLA

Den första stora mobiliseringen var världskonferensen om "utbildning för alla" som i mars organiserades av Unesco, Unicef, UNDP och Världsbanken i Jomtien, Thailand. Trots mer än tusentalet deltagare fungerade konferensen som en dynamisk korsbefruktning på och mellan olika nivåer; mellan företrädare för regeringar och frivilligorganisationer, mellan experter och politiker, mellan utbildare på olika åldersnivåer, och mellan u-land och i-land.

Man enades kring en Deklaration om utbildning för alla och riktlinjer för att tillgodose behovet av grundkunskaper. Bl a fastslogs följande målsättningar för 90-talet: att garantera barn i grundskoleåldern skolgång, samt att ge minst 80 % av barnen möjlighet att genomföra sin skolgång. Målsättningen, när det gäller de vuxna, är att halvera läsokunnigheten bland de närmare miljarden analfabeterna, av vilka två tredjedelar är kvinnor. Av de 100 miljoner barn som ännu inte går i skolan är också de flesta flickor. Att ge en kvinna utbildning är att utbilda en hel familj, blev konferensens röda tråd.

Under en mångfald seminarier och runda-bordssamtal visades också exempel på framgångsrika utbildningsförsök, bl a Bangladesh där en frivilligorganisation, BRAC, ("Bangladesh Rural Advancement Committee") väckte hopp om att fattiga länders utslagningshotade barn - särskilt flickorna - skulle kunna nås av en skola som ger barnen kunskap, självkänsla och värdighet. Detta till en kostnad av USD 15 om året. I detta projekt ingick skolklasser omtrent 8-10 åringar, varav tjugo flickor och tio pojkar, i skola 150 minuter om dagen, och av dessa 150 minuter användes 40 minuter till sång, dans och lekar. De satt på säckar i en hydda med öppningar för ljuset, så att de skulle kunna läsa och räkna i sina två böcker och skriva på sina griffeltavlor. Skolan gav goda resultat och andra barn köade för att få vara med.

KONVENTIONEN OM BARNETS RÄTTIGHETER

Den andra viktiga händelsen för barns överlevnad, skydd och utveckling var ratificeringen av Konventionen om barnets rättigheter. Den 2 september blev denna Konvention ett internationellt giltigt instrument, vilket förutsätter att 20 länder ratificerat. I skrivande stund har 56 länder ratificerat men av dem är endast Sverige, Frankrike och Portugal från Västeuropa.

I artikel 28 i Konventionen om barns rätt finns inskrivet:

"1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till utbildning och i syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter skall de särskilt

- a) göra grundutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla;
- b) uppmuntra utvecklingen av olika former av undervisning som följer efter grundutbildningen, innefattande såväl allmän utbildning som yrkesutbildning, göra dessa tillgängliga och åtkomliga för varje barn samt vidta lämpliga åtgärder såsom införande av kostnadsfri utbildning och ekonomiskt stöd vid behov;
- c) göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga genom varje lämpligt medel;
- d) göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig och åtkomlig för alla barn;
- e) vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott.

2. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med denna konvention.

3. Konventionsstaterna skall främja och uppmuntra internationellt samarbete i utbildningsfrågor, särskilt i syfte att bidra till att avskaffa okunnighet och analfabetism i hela världen och för att underlätta tillgång till vetenskaplig och teknisk kunskap och moderna undervisningsmetoder. Särskild hänsyn skall härvid tas till utvecklingsländernas behov."

I tredje paragrafen finns ett biståndstänkande angivet. I propositionstexten ägnas ett kapitel åt att belysa hur internationellt utvecklingsarbete relaterar till Konventionen om barnets rätt. Där påtalas följande: "I artikel 45 ges också den kommitté, som skall granska efterlevandet av konventionen, en rätt att vidarefördela, från en konventionsstat, en framställning om rådgivning och bistånd till bl a FNs fackorgan, FNs barnfond (Unicef) och till frivilligorganisationer."

Här påpekas också att det internationella biståndet är otillräckligt. Bara Skandinavien och Holland lever upp till den nivå som fastslagits i FN till 0,7 % av bruttonationalprodukten.

BARNTOPPMÖTET "Ge barnen en framtid"

Konventionen om barnets rätt kom också att spela en stor roll i den tredje stora händelse som berör barnens förhållanden, nämligen Barntoppmötet i New York den 30 september, där 71 stats- och regeringschefer, ca femtio utrikesministrar och ytterligare ett trettiotal andra ministrar mötte upp. Det kom att bli det största toppmötet någonsin. Barnen stod på dagordningen. Det gällde deras överlevnad, skydd och utveckling.

Denna starkt positiva manifestation för barnen ägde rum samtidigt som Kuwait har ockuperats av Irak och hotet om ett än större krig föreligger.

De deltagande länderna ansträngde sig för att bidra positivt till detta stora möte där Unicef utgjorde sekretariat. Många ratificerade också barnkonventionen. Sverige som mycket aktivt bidragit till förverkligandet av toppmötet hade också innehaft ordförandeskapet i arbetsgruppen som tog fram Deklarationen och handlingsplanen.

Redan nu har förverkligandet börjat. När t ex den svenska delegationen sändes till Rumänien för att tala med den politiska ledningen om barnens situation hade båda länderna en gemensam referensram, båda hade ratificerat Konventionen om barnets rätt och båda hade deltagit i toppmötet. De kunde diskutera den skakande svåra situationen som barn på institutioner lever under i Rumänien och hur de skulle gå vidare - vad rumänerna skulle göra och vad Sverige och Rumänien kunde göra tillsammans. Så kan arbetet fortsätta i vårt eget land och tillsammans med andra i ett biståndsperspektiv.

Under detta stimulerande år har svenska kommittén för FNs läskunnighetsår 1990 arbetat intensivt med en mångfald olika uppgifter. Denna mångfald hade aldrig varit möjlig om inte ordföranden Birgitta Ulvhammar hade haft en så stor kunskap och rik erfarenhet av utbildningsarbete på alla nivåer, nationellt och internationellt.

Arbetet har haft en stark samhörighet med de stora internationella händelser som jag tidigare beskrivit. Det gäller att arbeta i vårt eget land med de behov våra svenska barn har, med barn som kommer till oss från andra länder på flykt undan terror, förföljelse och umbäranden, och det gäller också att bistå barnen i utvecklingsländerna. Först när vi kan skapa en utvecklingsfrämjande tillvaro för barnen i vårt eget land kan vi också räkna till för solidariteten över gränserna ty solidariteten känner inga gränser.

BILAGA 3

UNESCOS PRELIMINÄRA LISTA ÖVER AKTIVITETER 1990-91

"Part 4: Improving the knowledge base in three priority areas

1. The improvement of learning outcomes in basic education

- Roundtable on complementarity of formal and non-formal approaches in basic education. UIE, Hamburg, Oct 90
- Orientation paper on strategies and factors conducive to learning achievement. Unesco Oct 90
- Unesco contribution to Commonwealth Education Ministers' Conference on Quality of Education. Barbados, Nov 90.
- Country case studies and regional workshops on the improvement of learning outcomes on basic education. 4 regions, Dec 90 - Feb 91
- International colloquium on "Strategies to ensure successful learning for all in basic education" Portugal, May 91.
- Publication & dissemination of state-of-the-art review, Unesco July 91
- Media briefing, Unesco, July 91
- National demonstration and follow-up activities, Selected countries, from mid 91

2. Basic education for girls and women

- National case studies on "Constraints on basic education for girls in Africa" 20 African countries, Oct 90- Mar 91.
- International seminar on "Women's Access to Literacy in Islamic Societies" Kirghizian Republic, USSR, Oct 90.
- Unesco monograph "Inside the Third World; Rural Women against Illiteracy" Unesco, Oct 90.
- Public information material on problems/solutions in women's literacy and post-literacy (production and dissemination) Unesco starting Nov 90.
- Contributions to 2 existing regional projects dealing with women's literacy in Asia and Latin America. All 1991.
- Pan-African seminar on "Basic Education for Girls". African country mid 91.
- Working group of agency staff involved in basic education programmes for women and girls, Unesco 1991.
- Publication and dissemination of stat-of-the-art review. Paris end 1991.
- Media briefing, Paris end 1991.
- National demonstration and follow-up activities. Selected countries, from mid 91.

3. Enhancing educational opportunities for disadvantaged groups

- Two African seminars (Eastern and Western Africa) on "Basic Educational Needs of Street Children". Nairobi & Abidjan, Nov/Dec 1990.
- Regional seminar on "Meeting the Basic Learning Needs of Indigenous People". South Pacific, mid 91.
- Field case studies on promising basic education schemes for nomadic populations. Selected Asian and African countries, 1991
- Public information video and accompanying manual on "Basic Educational Opportunities for the Disabled" Unesco 1991."

BILAGA 4

Upprop för den internationella läskunnighetsåret 1990.

"En mänsklig rättighet

I år är det mer än fyrtio år sedan FN antog deklarationen om mänskliga rättigheter. Det är en mänsklig rättighet att få lära sig läsa och skriva.

Trots alla ansträngningar som gjorts finns det

- * ca 130 miljoner barn - varav sextio procent är flickor - som inte har tillgång till grundläggande skolutbildning
- * mer än 960 miljoner vuxna - varav två tredjedelar kvinnor - som inte kan läsa och skriva
- * mer än 100 miljoner barn och ett oräkneligt antal vuxna som inte slutför sin grundläggande utbildning.

Ökad läskunnighet i världen är en förutsättning för att fler människor kan delta i arbetet för fred och för globala miljöinsatser.

Antalet analfabeter växer

Om inte ökade ansträngningar görs kommer omkring en miljard människor att vara analfabeter vid sekelskiftet. Det är nu som de oundvikliga och långsiktiga åtgärderna för att vända den negativa utvecklingen och öka tillgången till grundläggande utbildning för alla måste ta ny fart.

Det är därför FN har förklarat år 1990 som det internationella läskunnighetsåret. Året ska bli en upptakt för framtiden och inte ett år fyllt av högtidliga tal, som är glömda nästa år!

En svensk nationalkommitté samordnar svenska insatser under året. Kommittén ska främja ökad läskunnighet genom:

- * aktiv information, debatt och opinionsbildning
- * stimulans till åtgärder och praktiska försök
- * initiativ till kartläggning, uppföljning och forskning
- * identifiering av problem, behov och metoder i en mer långsiktig strategi

För att förverkliga målet att **alla ska kunna läsa och skriva år 2000** krävs resurser och engagemang; bland annat väl utbildade lärare, engagerade föräldrar och andra vuxna i barnens omgivning, lässtimulerande miljöer med tillgång till böcker och tidningar i skolan och hemmen och till bibliotek. Utbyggnaden av biblioteksresurser i tredje världen tillhör de mycket angelägna projekten.

Samtidigt som vi på allt sätt måste stödja insatserna i tredje världen för att öka läskunnigheten får vi inte glömma behovet av att öka intresset och engagemanget för dem som har läs- och skrivsvårigheter i vårt eget land. Vi måste samtidigt försöka bryta ned fördomarna mot dem som har läs- och skrivsvårigheter.

Du behövs i läskunnighetsarbetet!

Det är hos myndigheter, organisationer, enskilda och på arbetsplatser som läskunnighetsmålet måste förverkligas utifrån olika förutsättningar.

Vi uppmanar därför alla att ta del i och öka insatserna för att förverkliga läskunnighetsmålet; **analfabetismen ska vara utrotad år 2000!**

Den årliga läskunnighetsdagen får i år en särskild betydelse. Vad kan Du, Din familj, arbetsplats, organisation, förening, kommun göra för läskunnigheten i tredje världen och för dem som har läs- och skrivsvårigheter i vårt land?

Internationella läskunnighetsdagen 8 september

Vi vet att mycket görs och att många har planer för hur läskunnighetsarbetet ska fortsätta, och vi hoppas att **den internationella läskunnighetsdagen den 8 september** ska bli en dag full av sjudande aktiviteter runt om i landet.

Insamlingskonton

Den som vill stödja Unescos arbete för internationell läskunnighet kan sätta in pengar på FN-förbundets solidaritetskonto, postgiro 5 09 90 - 1, bankgiro 567-0039. Pengarna går till projekt i tredje världen, t ex flyktingkolor, skolbibliotek och alfabetisering av kvinnor. Närmare information om projekten kan fås från Svenska FN-förbundet, Box 151 15, 104 65 Stockholm, tel 08/4498 35.

Det finns också möjlighet att direkt sända pengar till Unescos konto för läskunnighetsåret, genom att i bank köpa en check utställd på Unesco Special Account for World Literacy, 7, place de Fontenoy, 75700 Paris, Frankrike.

ORD I DAG BLIR MENING I MORGON!"

Uppropet undertecknades av:

Kommitténs ledamöter samt
 Sture Allén, Svenska Akademiens ständige sekreterare
 Carin Beckeus, SIL
 Ingvar Carlsson, statsminister
 Nils Carlshamre, förbundsordförande
 Sveriges Pensionärsförbund
 Per I Gedin, ordförande svenska Bokförläggareföreningen
 Eskil Hemberg, Operachef
 Carl-Olof Josephson
 Jörgen Lillenhag, förbundsordförande
 Britt Mogård, styrelseledamot, Svenska Dyslexistiftelsen
 Thage G Pettersson, riksdagens förste talman
 Lars Sandberg, förbundsordförande, PRO
 Ingrid Sundberg, ordförande, utbildn.utskottet
 Alf Svensson, partiordförande
 Bertil Werkström, ärkebiskop
 Marika Östman, förbundsordförande
 Elevorganisationen i Sverige

Hans Alfredson, författare
 Lage Adreasson, förbundsordförande
 Birgit Antonsson, riksbibliotekarie
 Göte Bernhardsson, generaldirektör
 Ronny Carlsson, poet, musiker
 Curt von Euler, professor
 Maj Fant, förbundsordförande
 Bertil Gustafsson, överbefälhavare
 Lars Gyllensten, professor
 Lena Hjelm-Wallén, statsråd
 Theodor Kallifatides, författare
 Per-Erik Lundh, överdirektör
 kriminalvårdsstyrelsen
 Jan Myrdal, författare
 Erland Ringborg, generaldirektör
 Göran Palm, författare
 Ulla Skoog, skådespelare, artist
 Maud Sundqvist, internationell sekreterare, vänsterpartiet
 Bengt Säve-Söderberg, statssekreterare

Skriftserien har utgivits sedan 1979. Förfrågningar om tidigare nummer kan göras på svenska unescorådet, utbildningsdepartementet, 103 33 Stockholm, tel 08 - 763 1954, 1950. Skrifterna erhålles gratis.

Nr 1/1985 Konvention om erkännande av studier, diplom och examina avseende högre utbildning i stater som tillhör Europa-regionen inom Unesco.

Nr 1/1986 Rapport från Unescos tjugotredje generalkonferens den 8 oktober - 9 november 1985 avgiven av den svenska delegationen.

Nr 2/1986 Unescos naturvetenskapliga program

Nr 3/1986 Nordisk rapport från Unescos 124:e styrelsemöte

Nr 4/1986 UNESCO - verksamhet och organisation

Nr 1/1987 Censur och självcensur - en Unescostudie av Lars Furhoff

Nr 2/1987 Svenska unescorådets verksamhet 1983 - 1986

Nr 3/1987 Vad gör Unesco?

Nr 1/1988 Transnational Cultural Flows and National Cultures

Nr 2/1988 ASPRO - Rapport från några internationella skolprojekt

Nr 3/1988 Konvention mot diskriminering inom undervisningen

Nr 4/1988 Rapport från Unescos tjugofjärde generalkonferens den 20 oktober - 20 november 1988 avgiven av den svenska delegationen

Nr 1/1991 FNs internationella läskunnighetsår 1990: "A decade of reading research in Sweden", Ingvar Lundberg

Nr 2/1991 Deklaration och rekommendationer om undervisning i miljöfrågor. Antagna vid Unescos ministerkonferens i Tbilisi, Sovjetunionen, 1977

Nr 3/1991 FNs internationella läskunnighetsår 1990 "Till systrars hjälp - om alfabetisering av kvinnor i tredje världen

Nr 4/1991 FNs internationella läskunnighetsår 1990 "Deklaration och riktlinjer". Antagna vid Världskonferensen utbildning för alla, Jomtien, Thailand, mars 1991

Nr 5/1991 FNs internationella läskunnighetsår 1990 "Jomtien - och se'n?". Rapport från den svenska nationalkommittén för FNs internationella läskunnighetsår 1990

Nr 6/1991 "Rekommendationer för vård av inhemska och folkliga kulturtraditioner". Antagna vid Unescos generalkonferens 1989